

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2024

Jitka Gregorová

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filozofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Odras dějin v dnešním světě: Odsun sudetských Němců na Karlovarsku

Reflection of history in today 's world:

The expulsion of Sudeten Germans in the Karlovy Vary

Jitka Gregorová

Vedoucí práce:

Mgr. Marek Fapšo, Ph.D.

Studijní program:

Specializace v pedagogice (B7507)

Studijní obor:

B ČJ-ZSV (7507R037, 7504R236)

2024

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Odras dějin v dnešním světě: Odsun sudetských Němců na Karlovarsku vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 11. 7. 2024

.....

podpis

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych na tomto místě poděkovala svému vedoucímu práce panu Mgr. Marku Fapšovi, Ph.D. za trpělivost, věcné připomínky a ochotu zpracovat vybrané téma. Poděkování patří také mým přátelům za podporu a mé rodině za sdílení vzpomínek, které mě k tomuto tématu dovedly.

ANOTACE

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou odsunu sudetských Němců v okolí Karlovarska a promítáním této části našich dějin do současnosti zejména v posudetských městech a obcích. Cílem práce je ukázat, že historii, kterou psali lidské životy nesmíme zapomínat a že dnešní doba nabízí nepřehledné množství možností, jak si dějiny připomínat. V teoretické části jsou zmíněny důvody, proč bychom měli s pamětí a historií pracovat a je zde také popsáno období, které se k tématu práce váže. V praktické části se podíváme na nástroje, se kterými by mohly města a obce pracovat, aby došlo k propsání historie i do současnosti. Návrhy na občanské aktivity budou demonstrovány na konkrétních případech provedení. Zároveň se praktická část zaměří na to, jak s touto tematikou pracují někteří autoři a autorky současné literatury. Výsledkem práce je přehled možných nástrojů, které můžeme pro zachování kolektivní paměti využívat, abychom neopakovali stejné chyby, protože pohraničí neopustili jen lidé, ale také kultura a příběhy, ze kterých jsme se mohli poučit.

KLÍČOVÁ SLOVA

paměť, odsun sudetských Němců, historie v současnosti, odsun Němců v současné literatuře, občanské aktivity propojující současnost a historii, práce měst a obcí s pamětí a historií

ANNOTATION

This bachelor's thesis deals with the expulsion of Sudeten Germans in the Karlovy Vary region and how this historic era is reflected in our history, mainly in the post-Sudeten towns and villages. This thesis aims to show that history written by human lives must not be forgotten and that today, there are many ways to remember it. The theoretical part mentioned reasons why we should work with memory and history, along with describing the era related to the topic of this thesis. In the practical part, we shall look at the ways towns and villages could be used to incorporate history into the present time. The suggestions for civic activities will be demonstrated with specific implementation examples. Additionally, the practical part will focus on how contemporary Czech authors work with this topic in their

literature. The result of this thesis will be an overview of various tools that can be used to preserve collective memory so that we do not repeat the same mistakes because not only people left the borderlands but also the culture and stories we could learn a lot from.

KEYWORDS

memory, the expulsion of Sudeten Germans, past in the present, the expulsion of Germans in contemporary literature, civic activities connecting the present and the past, work of towns and villages with memory and history

Obsah

Úvod	8
1 Historie a paměť	10
1.1 Paměť.....	11
1.1.1 Kolektivní paměť Maurice Halbwachse.....	12
1.1.2 Vzpomínání	13
1.1.3 Paměť míst.....	15
2 Českoněmecké vztahy	18
2.1 Vztahy Čechů a Němců do roku 1918.....	18
2.1.1 Rozdělení univerzity v roce 1882.....	19
2.1.2 Přelom století.....	21
2.1.3 Vztahy v první polovině 20. století	22
2.1.4 Práva menšin v novém státě	25
2.1.5 Období negativismu a iredentismu.....	26
2.1.6 Období aktivismu (1926 – březen 1938).....	28
3 Dějinné obrazy Karlovarského kraje pro doplnění kontextu.....	33
4 Vysídlení Němců	39
4.1 Dosídlování.....	42
5 Obraz odsunu Němců v občanských aktivitách.....	46
5.1 Literatura	48
5.1.1 Vyhnání Gerty Schnirch	50
5.1.2 Dílo Štěpána Javůrka	52
5.1.3 Peníze od Hitlera	57
5.2 Projekty, organizace a spolky věnující se česko-německým vztahům.....	60
5.2.1 Česko-německý fond budoucnosti	61

5.2.2	DoKrajin	62
5.2.3	Antikomplex	62
5.2.4	Paměť národa.....	63
5.2.5	Vycházky Krušnohořím.....	64
5.3	Obraz česko-německé historie v Chodově	64
6	Návrh dalších aktivit pro rozšíření paměti	67
6.1	Práce s traumatickou pamětí.....	67
6.1.1	Dialog ve veřejné instalaci	71
6.1.2	Poznávání zaniklých obcí	73
7	Závěr.....	76
8	Seznam použitých informačních zdrojů	77

Úvod

„Úplně stejně zblbli Češi v roce čtyřicet pět. Jenomže Češi měli být bystřejší, Denisi. Prožitých šest let je mohlo varovat. Měli dalším zrudlostem zabránit. A především, a to si, Denisi, jednou provždy zapamatujte: já nechci být odškodněna jako Němka. Já chci být odškodněna jako člověk, kterému se stalo bezpráví. Jako člověk, jako občan, který byl postižen neprávem. Chci, aby se řeklo, že tady byl páčán zločin.“¹

Tímto úryvkem z knihy *Peníze od Hitlera* bych ráda uvedla bakalářskou práci, která se ve své hlavní podstatě zabývá odškodněním německého obyvatelstva po odsunu v roce 1945, nikoli na finanční rovině, ale na rovině občanské a historické. Pro to, aby podala tato práce jednotný obraz o tom, jak lidé v dnešní době s odsunem Němců v západním pohraničí pracují na poli občanských aktivit a projektů, je v práci ponechán prostor nejen dějinám, ale také vymezení základních pojmů, mezi které patří paměť, historie, vzpomínání a práce s traumatickou pamětí.

Vzhledem k zaměření práce na konkrétní události je uveden také historický kontext a vývoj vztahů mezi Čechy a Němci od revolučního roku 1848. Tato část je tematicky založena zejména na knize *Němci v Čechách* od Milana Sládka. Další kapitola promítá velké dějiny na pozadí Karlovarského kraje až do vysídlení a následného dosídlování. Hlavní část práce představí možnosti, kterými může být toto téma komunikováno, na již realizovaných organizacích a projektech západních Čech a rozkryje také to, jak se téma odsunu projevilo ve vybraných dílech současné české beletrie. Zároveň budou na základě *Čtyř modelů, jak zacházet s traumatickou minulostí* od Aleidy Assmannové prezentovány návrhy, které by mohly dle zmíněné stati a potřeb současného světa, prohloubit dialog mezi současností a minulostí.

Mnoho lidí si Karlovarský kraj spojí s tím, že patří historicky k tomu nejhoršímu. Málokdo je ale ochoten jít dál nejen ve svých myšlenkách, ale i v historii, a bádát po tom, proč by tomu tak mohlo být, ptát se po příčinách, které situaci v kraji zavinily, a vidět snahy aktivních obyvatel, kteří se snaží tento pohled změnit. Odsun části obyvatel, rozdělení rodin,

¹ DENEMARKOVÁ, Radka. *Peníze od Hitlera*. Třetí vydání. Brno: Host, 2021. ISBN 978-80-275-0514-2, str. 222.

ztráta tradic, nářečí a vymizení komunity bezpochyby hraje v dnešním obrazu kraje roli. Cílem práce je ukázat, že česko-německé vztahy se hojí a díky nespočtu aktivit, které vznikají, dochází ke zmiňovanému odškodnění alespoň v této rovině. Domovy, prarodiče a křivdy dnes už zpět nevrátíme, odškodnit je můžeme tím, že na ně nezapomeneme a dovolíme pamětníkům na ně vzpomínat.

1 Historie a paměť

Svou minulost si každý z nás nese v sobě, ale neseme si v sobě opravdu jen vlastní zážitky, vzpomínky a prožitky nebo naše vzpomínky podmiňuje kultura, okolí a ostatní? Stejně tak jako jsme ovlivňováni my vzpomínkami druhých, ovlivňujeme druhé i my, a na základě toho vytváříme sociální konstrukty. Během toho, co své vzpomínky veřejně reprodukuje, dochází totiž ke konstruování pojmu národ a vymezení na „my“ a „oni“. ²

Stejně tak jako by bez sebe nemohly existovat výše vymezené skupiny „my“ a „oni“, nemůže bez sebe existovat historie s pamětí. Vztah mezi těmito dvěma pojmy bychom mohli označit za stejně dynamický jako potřebu lidského společenství fungovat v rozmezí výše zmiňovaných pojmů, tedy potřebu patřit do nějaké skupiny, a zároveň se vůči další vyhranit. Každý člověk tedy patří do určitého společenství, a tím pádem je v něm vytvářena kolektivní identita, která je navázána na zmiňovanou skupinovou identitu. V návaznosti na skupinovou identitu vzniká kolektivní paměť, která je díky této souvislosti spíše „*odrazem praktických požadavků přítomnosti než teoretických kritérií pravdy o minulosti.*“ ³

Citaci můžeme rozumět tak, že paměť je prostředkem konkrétního společenství a slouží mu k utvrzování či potvrzování pro něj výhodného výkladu minulosti, což je základní kontrast mezi pojmy paměť a historie. Pierre Nora ve svém článku *Mezi pamětí a historií* ⁴ vyjadřuje obavu nad tím, že paměť je historii vždy podezřelá a úkolem historie je paměť zničit a vytěsnit.

Zájmem historie by mělo být univerzální poznání a nestranná pravda pro celé lidské společenství. Aby se ale historie dostala do lidského podvědomí, musí být někým zpracována, a nyní narážíme na její úskalí, lidský faktor. I kdyby se historici snažili být

² BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*. Historické myšlení. Praha: Argo, 2011. ISBN 978-80-257-0368-7.

³ Tamtéž, str. 19.

⁴ NORA, Pierre - *Mezi pamětí a historií*. Problematika míst. Nora, Pierre. In: *Politika paměti : antologie francouzských společenských věd* / Praha : Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998 s. 7-31.

nestrannými, jsou to lidé, kteří patří do nějakých skupin, mají skupinovou identitu a kolektivní paměť, a tím může být nestrannost ohrožena.

Úkolem historie je zabránit tomu, aby byly dějiny zneužívány prostřednictvím zabarveného výkladu jedné skupiny. Pokud se historikovi povede kritizovat a sebekritizovat uplynulé události, můžeme říci, že naplňuje potenciál historie. K úplné nestrannosti kvůli lidskému faktoru nikdy nedojde, ale směřováním k ideálu objektivní pravdy můžeme potenciál historie naplnit.

1.1 Paměť

Paměť bychom v nejpoužívanějším slova smyslu mohli definovat jako lidskou schopnost uchovávat a zapamatovávat. Její role je ale širší, než by se nám dle definic používaných zejména v psychologii mohlo zdát. Pro tuto práci budeme s pamětí pracovat v historickém kontextu, a právě v tomto ohledu pro nás budou stěžejní názory a myšlenky Maurice Halbwachse a Pierra Nory.

Z toho, co o paměti tvrdí Pierre Nora: „*Paměť je život, jejím nositelem je živá pospolitost, a proto se stále vyvíjí, je otevřená dialektice vzpomínky a amnésie, neuvědomující si deformující proměny, jimiž prochází; je bezbranná vůči jakémukoli použití, zneužití a manipulacím, prochází dlouhými obdobími latence a náhlého oživení. (...) Paměť je vždy aktuální, pouto prožívané ve věčné přítomnosti,*“⁵ vyplývá, že paměť je součástí přítomnosti, a proto slouží našim cílům. Zároveň slouží jako prostředek potvrzení kolektivní identity a vymezení našeho *my*.

Mezi další charakteristiky patří selektivnost, vytěsňování, k čemuž dochází ve chvílích, kdy je paměť v rozporu s pozitivním obrazem konkrétní skupiny. Tento jev můžeme pozorovat zejména během 20. století, kdy se na mnoho událostí chtělo zapomenout, například na holocaust, odsun Němců nebo pozdější události související s komunistickým režimem jako byly například letecké a vlakové havárie.

⁵ NORA, Pierre - Mezi pamětí a historií. Problematika míst. Nora, Pierre. In: *Politika paměti : antologie francouzských společenských věd* / Praha : Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998 s. 7-31.

1.1.1 Kolektivní paměť Maurice Halbwachse

Právě vztah paměti a skupin upoutal pozornost Maurice Halbwachse, který v první polovině minulého století sepsal dílo *Kolektivní paměť*.⁶ V tomto díle vztahuje paměť ke skupinám a tvrdí, že kolik má společnost skupin, tolik má pamětí.

Maurice Halbwachs jednu ze svých kapitol pojmenoval *Individuální a kolektivní paměť*. Dochází zde k závěru, že naše vlastní vzpomínky jsou kolektivní, protože nám je připomínají ostatní. Historie je sice částečně založena právě na vzpomínkách, ale jak zjistíme, že jsou naše vzpomínky pravdivé? „*Chceme-li si potvrdit nebo vyloučit určitou verzi události, se kterou jsme sice částečně obeznámeni, ale některé její okolnosti nám zůstávají zastřeny, obracíme se na různá svědectví.*“⁷ Důležité pro paměť je to, že svědectví se v podstatném shodují, a tím můžeme předpokládat alespoň pokus o pravdivost. Nesmíme ale zapomenout na Halbwachsovo tvrzení, že existuje tolik pamětí, kolik má společnost skupin.

Problém může ale nastat ve chvíli, kdy o celou skupinu přijdeme. Přijdeme tak totiž i o jednu z možných pravd výkladu dějin, protože vzpomínky příslušníků se opírají nejen o sebe navzájem, ale také o časoprostor. Nemůžeme tedy na základě svědectví situace rekonstruovat. Pozitivní není ani to, že trvání paměti je ohraničeno dobou existence skupiny a pokud dojde k tomu, že se skupina sejde po svém zániku, není možné, aby došlo k návratu ke kořenům a vzpomínkám, protože skupina už byla ze svého společenství vytržena. Příkladů, kdy došlo k úplnému odchodu jedné ze skupin obyvatel, najdeme v dějinách několik – rekatolizace českých zemí, odsun Němců nebo takzvaný Obrodný proces v Bulharsku.

Tímto způsobem jsme o jednu část paměti přišli, protože odešla společně s lidmi. Skupiny, které odešly, nám po sobě ale zanechaly stopy na místech, kde prožívaly své vzpomínky a momenty a do některých míst se naštěstí alespoň zlomek paměti otiskl. Otázkou však zůstává, jak ale s tímto otiskem nakládáme.

⁶ HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2.

⁷ Tamtéž, s. 50.

1.1.2 Vzpomínání

Historie se do našich myslí dostává několika proudy, které jsou různě silné. V knize *Orální tradice jako dějiny* najdeme u etnologa Jana Vansiny fenomén nepísenné vzpomínky, ze kterého vyplývá, že zprávy o minulosti mají tři části: „*Pro nejnovější minulost tu jsou bohaté informace, které se stávají tím vzácnějšími, čím více postupujeme do minulosti. U dřívějších dob odhalíme mezeru, anebo pár zdráhavě pronesených jmen. Narážíme tu na proluku, kterou nazýváme plynoucí proluka, the floating gap. Naproti tomu ještě u starších období narážíme opět na množství informací a dostáváme se do styku s tradovanými zprávami o původu. Lidé z příslušného společenství si tuto mezeru často neuvědomují, avšak badatel ji nemůže přehlédnout.*“⁸

Onu plynoucí mezeru bychom hledali v horizontu 80 let. Jedná se o jakýsi předěl, kdy k nám historie již nemůže promlouvat orálně, ale pouze z dochovaných pramenů. Po tom, co bychom si představili pojmy komunikativní a kulturní paměť, bychom mohli říci, že se také jedná o předěl mezi těmito dvěma pojmy. V kontextu práce, která se zabývá odsunem Němců, bychom mohli říci, že se tato historická epocha nachází na hraně propasti, protože na základě výše psaných informací by „*floating gap*“ začala v roce 1944. Otázkou je, jak by Jan Vansina reagoval na problém toho, že lidé, kterých se odsun dotkl, odešli a my tedy přišli o orální svědectví. Je tedy možné, že by onu plynoucí propast způsobil i jiný faktor než faktor času?

Na základě tohoto faktoru jsme ale schopni popsat charakter paměti, který můžeme zasadit do dvou rámců a paměť rozdělit na komunikativní a kulturní. Komunikativní paměť nesahá příliš daleko a je sdílena s lidmi, kteří danou událost prožili, vzniká a zaniká se svými nositeli a následně vstupuje do paměti jiné. Na základě výše psaných informací víme, že tento rámeček funguje 80 let, což odpovídá třem až čtyřem generacím, které si onu prožitou zkušenost předávají. Tento proud představuje paměť „*orální historie*“, který se neopírá o písenná svědectví, ale o vyprávění, a tvoří tak „*dějiny všedního dne*“, „*dějiny zdola*“.

⁸ ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vydání první. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80-7260-051-6, str. 47.

Poté, co paměť překročí fázi komunikativní a plynoucí mezeru, tak se překlenuje v paměť kulturní, tedy v tu, která se k nám už nemůže dostat přímým orálním svědectvím od někoho, kdo ji prožil. Assman tvrdí, že se minulost scvrkává do figur, na kterých se zachycují vzpomínky. Kulturní paměť může zaujmout své místo v historii hlavně díky jejím nositelům, které bychom mohli nadřazeně popsat jako všeobecně uznávané authority, mezi které by patřili šamani, spisovatelé, kněží, umělci, učitelé a další. Tento typ paměti řeší historii vzpomínky, nikoli historii faktu. Zároveň můžeme říci, že faktická historie se v tomto typu mění na historii vzpomínanou.

Polarita mezi těmito dvěma paměťmi je dle Assmana porovnatelná s principem všednosti a svátečního dne, který má často potenciál zpřítomnění stejně jako vzpomínka. Oním zpřítomněním si buduje komunita svoji identitu, nikoli ale tu všední, spíše identitu s přidanou hodnotou navázanou na historickou nit událostí postavených na zmiňovaných pamětech. Kolektivní identity, možná právě díky základu a možnosti návaznosti na zmiňované, v nás mohou vytvářet pocit nevšednosti překračující každodennost svými „výtvary“ – obrazy, rituály, texty, tanci a dalšími produkty.

Model pamětí naší společnosti bychom nejlépe utřídili na základě škály popisující charakter výstupů a jejich základů. Následující tabulka vychází z knihy *Kultura a paměť* Jana Assmana:⁹

	<i>Komunikativní paměť</i>	<i>Kulturní paměť</i>
<i>Obsah</i>	Dějinné zkušenosti v rámci individuálních biografí	Mytické pra-dějiny, události náležející do absolutní minulosti
<i>Formy</i>	Neformální, málo zformované, rozvíjející se přirozeně, vznikající každodenním stykem	Ustavené, vyšší stupeň zformovanosti, obřadná komunikace, svátek

⁹ ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vydání první. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80-7260-051-6, str. 53.

<i>Média</i>	Živoucí vzpomínka v organické paměti, zkušenost a informace z doslechu	Ustálené objektivizace, tradiční symbolická kodifikace/inscenace slovem, obrazem, tancem atd.
<i>Časová struktura</i>	80 - 100 let, časový horizont 3-4 generací, který se posouvá spolu s přítomností	Absolutní minulost, mytický pra-věk
<i>Nositelé</i>	Nespecifičtí, doboví svědci určitého vzpomínajícího společenství	Specializovaní nositelé tradice

Minulost můžeme použít dvěma způsoby. *Uses of past* se v realitě poměrně prostupují, ale je nutné je odlišit. „*Kolektivní paměť působí bimodálně: v modalitě fundující vzpomínky, která se vztahuje k počátkům, a v modalitě biografické vzpomínky, která se váže k vlastním zkušenostem a jejich rámcovým podmínkám, k recent past.*“¹⁰ Vlastní zkušenosti jsou formovány také místy, ve kterých jsme je vytvořili, proto bychom měli vzít v potaz i toto hledisko.

1.1.3 Paměť míst

Pokud se ponoříme hlouběji do problematiky prostředí a místa, mohou nám tyto dva pojmy přijít matoucí. Rozdíl mezi nimi vysvětluje Christian Norberg-Schulz ve své knize *Genius loci*: „*Konkrétním označením prostředí je slovo místo. Když se v angličtině i jiných jazycích*

¹⁰ ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vydání první. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80-7260-051-6, str. 49

má vyjádřit, že se někde odehrává nějaká událost či jednání, říká se doslova, že zaujímá místo (takes place). ¹¹

Stejně tak jako nás v antikvariátech a starožitnictvích zajímá, komu dané věci patřily, měly bychom se v případě míst ptát také na to, kdo jim dával život. Každý kousek historie, ať už se jedná o dům, fotoaparát, hrníček či knížku, nám může přiblížit způsob, jakým lidé žili, ale bez skupiny, která prostor formovala a vytvářela v něm život, nejsme schopni dosáhnout přesné rekonstrukce bytí, tradic, zvyků a kolektivního vědění. Všechny tyto aspekty sociálního kapitálu jsme totiž odsunuli společně s lidmi, kteří museli svá místa bytí opustit, a my za to neseme následky v podobě neosídleného pohraničí, větší migrace a absence komunity dodnes.

Naštěstí ale některá místa nezmizela společně s lidmi a zachovala si svého „*genia loci*“ alespoň částečně. S tímto pojmem přišli Římané, kteří byli toho názoru, že každá nezávislá bytost a místo má svého ducha dávajícího život. Na to, abychom v určitém prostředí dokázali žít, musíme vycházet s duchem lokality a určitým způsobem se s prostředím sžít. Seveřané jsou tak sžití s větrem, zimou, sněhem a obyvatelé pohraničí byli sžiti se zvláštním charakterem této oblasti.

Poloha naší země nás po staletí vystavovala kosmopolitě a tlaku sousedních států, proto bylo důležité, aby se obyvatelé identifikovali s krajem, ve kterém žili. Identita češství nebyla předmětem jen jednoho etnika, sounáležitost k ní si vybudovaly také menšiny, které u nás našly útočiště. Češi i Němci po staletí žili vedle sebe a slovo národ pro ně bylo jen jakýmsi nadřazeným pojmem. Pro mnoho z nich byla důležitější právě identifikace s krajem a prostředím, které společně budovali. V našem případě se lidé žijící v pohraničí museli identifikovat s jedinečnou krajinou plnou skal, hustých lesů, horkých pramenů a náhlých

¹¹ NORBERG-SCHULZ, Christian; KRATOCHVÍL, Petr a HALÍK, Petr. *Genius loci: krajina, místo, architektura*. 2. vydání. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-303-5.

změn počasí. Slovy Goetha: „*Je krásný pohled na české krajiny, jejich zvláštní charakter spočívá v tom, že nejsou ani horami, ani rovinami, ani údolím, ale vším zároveň.*“¹²

Povaha našich hranic je tedy opravdu výjimečná a divoce krásná, ale život v těchto oblastech nebyl nikdy jednoduchou záležitostí. Vyžadoval propojení letitého lidského vědění, tradic a sounáležitosti sousedů. Některé z těchto vztahů ale bohužel přetrhly události 20. století, které zapříčinily dodnes přetrvávající problémy. Důvodem může být to, že „dosazení“ obyvatelé nejsou předurčení k životu v této oblasti, chybí jim archetyp, ze kterého by mohli vycházet. Identitu člověka tvoří do značné míry funkce míst a věcí, které má kolem sebe už od dětství, jak říká Heidegger: „*Wir sind Be-Dingen.*“¹³ Lidé, kteří do pohraničí přišli jako do nového prostředí, ale k tomu předurčení nebyli a druhá polovina 20. století nebyla vhodnou půdou pro to, aby obce a vesnice zkusily navázat na zpřetrhané nitky.

Po tak dlouhé době se bude snaha o navázání na původní komunitu koutů naší země zdát poněkud složitou vzhledem k dlouhé pomlce a zničení původních německých osad. I přesto najdeme městské historiky, nadšence a pamětníky, kteří nás nechtějí nechat zapomenout a připomínají nám různými formami, co naše země pamatuje.

¹² GOETHE, Johann Wolfgang. *Deník*, 22. července 1806.

¹³ DUNCKER & HUMBLOT. List of Heidegger's "Gesamtausgabe": In German, English, French, Italian, and Spanish. Online. *Heidegger studies*. 2018, roč. 34, s. 343-358. ISSN 0885-4580. Dostupné z: <https://doi.org/10.5840/heideggerstud20183428>. [cit. 2024-07-01].

2 Českoněmecké vztahy

Na území českých zemí se vystřídalo mnoho menšin, které zde po staletí žily vedle sebe. Pokud se zaměříme na německou menšinu, musíme se vrátit do 13. století, kdy se u nás začínají usídlovat první němečtí osadníci a v okolí nejen našeho pohraničí se jim zalíbí natolik, že tu zůstanou dalších 700 let, tedy téměř 30 generací, než dojde k masovému vysídlení.

Důležité je ale zamyslet se nad tím, co tomuto razantnímu kroku historicky předcházelo a jestli to bylo impulsivní jednání způsobené hrůzami 2. světové války, nebo zúčtování za několik desítek let nesrovnalostí, které dva národy žijící vedle sebe zažívaly. Abychom se mohli nad těmito možnostmi vůbec zamyslet, musíme alespoň nahlédnout do historických událostí, které vztah Čechů a Němců ovlivnily. Jedním z nejdůležitějších milníků je revoluční jaro roku 1848, kdy začínají stoupat národní tendence.¹⁴

2.1 Vztahy Čechů a Němců do roku 1918

19. století bylo plné revolucí, zvratů a národního uvědomování. To vše se postupně kumulovalo a částečně vyvrcholilo revolučním rokem 1848. V té době na našem území žily menšiny Němců, Maďarů, Poláků, Slováků a Rusínů, jež požadovaly přiznání práv, která jim dle jejich názoru náležela, a získání většího množství svobody v rámci habsburské monarchie. Stejně jako někteří z Čechů vzhlíželi k myšlence panslavismu, začali Němci budovat ideu pangermanismu, v jejímž čele stál Ludwig von Lohner, vůdce českých Němců.

Volání po právech menšin se dotýkalo také našich českoněmeckých vztahů a vzájemného soužití. Během návrhu ústavy, který zpracovával Palacký, zmínil, že je ochoten, administrativně rozlišit německé a české oblasti, ale nelze je zcela rozdělit. Jeho návrh byl v Kroměříži přijat, ale Ústava nikdy nezačala platit.

¹⁴ SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7, str. 7.

Prvkem, který mezi obyvateli zemí zvedl také vlnu nevole, byla nespravedlnost zastoupení u voleb, když se Antonu von Schmerlingovi podařilo v parlamentu vytvořit „umělou“ německou většinu. Toto nerovné zastoupení bylo podporováno až do roku 1907, kdy bylo zavedeno všeobecné volební právo.

Milníkem, který také zahýbal nejen naší společností, bylo takzvané rakousko-uherské vyrovnání v roce 1867. Zatímco se ostatní národy žijící pod hlavičkou monarchie cítily opomíjené a nerovné, Uhry se dočkaly téměř zrovnoprávnění s Rakouskem. Pro Palackého je dualismus ještě horší než centralismus, protože je centralismem na druhou.¹⁵ Celou situaci vnímá tak, že jsme jako Slované byli necháni na milost Němcům.

V této situaci volali Češi alespoň po jazykovém zrovnoprávnění, které jim bylo přislíbeno ve fundamentálních člancích. Dohoda zněla tak, že úředníci a soudci by měli dle jazykových hranic hovořit česky i německy, zároveň měli být tyto dvě národnosti rozděleny do národních okresů zastoupených v Praze. Tyto dohody vyvolaly u Němců a Maďarů nepokoje, a proto bylo toto vyjednávání ukončeno a stáhnuto.

Vidina lepších dnů přišla pro české obyvatelstvo v roce 1879, kdy se předsedou vlády stává Eduard Taaffe, který pochopil, že je potřeba začít podporovat českou menšinu. Práva Němců značně omezil a Čechy přiměl k tomu, aby se začali v rámci monarchie znovu angažovat. Už v roce 1880 podepisuje jazykové dekry, které říkají, že na úřadech se musí hovořit jazykem zúčastněné strany.¹⁶

2.1.1 Rozdělení univerzity v roce 1882

Jedním jazykem hovoří dějiny, jiným zase paměti a myšlenky lidí, kteří dobu prožívali a snažili se vést běžný život. V Praze studovali Češi a Němci až do roku 1882 na jedné univerzitě. Na začátku zmiňovaného roku došlo k faktickému rozdělení na českou a německou část. Z historického pohledu bychom mohli Čechům připsat bod, který přispěl k jejich zrovnoprávnění. Byl to ale bod pro lidi té doby tak významný?

¹⁵ SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7, str. 13.

¹⁶ Tamtéž, str. 14.

Jiří Stanislav Guth-Jarkovský, který v té době navštěvoval Filozofickou fakultu, ve svých vzpomínkách *Paměti I* na tuto chvíli vzpomíná takto: „*Arci, vřelo to čím dál tím víc mezi námi a Němci. Ale když po známé „řeži chuchelské“ mezi českými a německými studenty v létě roku 1880 či 1881 přišli jsme do Klementina a shledali universitu zavřenu, udiveně jsme na sebe pohlíželi, Češi a Němci, proč ten předčasný konec přednášek, my že přece o nějakém vzájemném nepřátelství nic nevíme.*“¹⁷

Označení chuchelská řež¹⁸ se nám po bližším náhledu do situace bude možná zdát příliš expresivní. Zmiňovaný incident se odehrál 29. června 1881, kdy studenti německého univerzitního spolku uspořádali výlet parníkem do Malé Chuchle a na břehu se setkali s českými studenty a „pěvecký souboj“ začal. Němečtí studenti začali zpívat *Wacht am Rhein*. Češi se nenechali zahanbit a po březích se rozlehla píseň *Kde domov můj a Hej Slované*. Oba sbory se ale v jednu chvíli začaly překřikovat, netrvalo dlouho a vzduchem létaly púllitry a další vybavení hospody. Češi se dočkali pomoci od místních chasníků, takže Němci utekli na parník a vydali se do Prahy.

Čeští studenti ale na Němce počkali na pražském nábřeží a boje pokračovaly do noci, kdy byla vymlácena okna tehdy německého Stavovského divadla. V návaznosti na celý incident bylo ze studia vyloučeno pět českých studentů. Vzhledem k tomu, že měsíc po „chuchelské řeži“ vyhořelo Národní divadlo, mnozí nevěřili, že se opravdu jednalo o sérii shod nešťastných náhod. To se promítlo i do dalších let, kdy na toto téma vznikla v roce 2000 publikace Miroslava Ivanova *Požár Národního divadla aneb Příliš mnoho náhod*.¹⁹

Všechny tyto události jen vyeskalovaly napětí, které se promítlo v atmosféře doby. Němci žili v Praze izolovaně a ani Albert Einstein nedokázal pochopit tak radikální rozdělení. Kapitulu dějin s názvem rozdělení univerzity můžeme zakončit slovy Gutha-Jarkovského:

¹⁷ GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří Stanislav. *Paměti: [Autobiografie], Díl I, Část 1: Doby mládí - doby štěstí. Doby mládí 1861-1887*. V Praze: Hejda a Tuček, 1929, s. 185. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:15223ec0-28f2-11e4-90aa-005056825209>.

¹⁸ *Chuchelská řež*. Online. Dostupné z: <https://zivauni.cz/institut-s-vyznamnou-historii-i-chuchelska-bitka-2/>. [cit. 2024-07-11].

¹⁹ IVANOV, Miroslav. *Požár Národního divadla, aneb, Příliš mnoho náhod*. Praha: Panorama, 1983.

„Ale bylo to dobře, uspíšilo to rozvod nepřirozeného manželství, ve kterém my Češi v područí a ujařmeni.“²⁰

2.1.2 Přelom století

Němcům se samozřejmě Taaffeho jazykové reformy nelíbily a pohrdali jimi. Český Němec Svoboda vzkazuje Riegrovi, který nerozumí tomu, proč je problém naučit se druhý jazyk, pokud ho potřebují pro práci, toto: „Pokud by se Češi v Čechách změnili v Němce, nebyl by to v mých očích žádný smrtelný hřích, protože by vystoupili z nižšího stupně do slunných výšin vysoce civilizovaného národa.“²¹

Němci se v Čechách výrazně radikalizovali a propagovali myšlenku pangermanismu. Jedním z otců této myšlenky byl také Georg von Schönerer, který se stal poslancem chebského okresu a postavil tak jeden z pilířů pangermanismu v problematice pohraniční oblasti.

V roce 1893 Taaffeho vláda padla a Češi tak ztratili podporu, kterou měli. Následovaly časté demonstrace, projevy nesouhlasu a potyčky v Praze mezi studenty. To vše ještě umocnilo stanovení rovnosti češtiny a němčiny v Čechách a na Moravě z roku 1897. Demonstrace po tomto kroku sílily, císař ve Vídni se situací nechal ovlivnit, nařízení zrušil a odvolal Badeniho. Pokusy o kompromis zastínily mladší generace, které bojovaly za vlastní věc a posilovaly nacionální uvědomění řadou organizací.

Národní spolky vznikly již po polovině 19. století. S prvním tělovýchovným hnutím přišli Němci, Friedrich Ludwig Jahn a Ernst Wilhelm Bernhard Eiselen, kteří se nechali inspirovat Fichteho řečí „*Řeči k německému národu*“, ve které vyzýval k obnovení německé kultury, mravů a fyzické zdatnosti.²² Už na počátku století založil Jahn tajný spolek a začal v Berlíně připravovat společná cvičení veškeré mládeže. Součástí byly také výlety a mnoho typů

²⁰ GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří Stanislav. Paměti: [Autobiografie], Díl I, Část 1: Doby mládí - doby štěstí. Doby mládí 1861-1887. V Praze: Hejda a Tuček, 1929, s. 185. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:15223ec0-28f2-11e4-90aa-005056825209>.

²¹ SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7, s. 15.

²² SWIECZEKOVÁ, Lucie. Turneři. Online. In: Turneři [cit. 2024-05-12].

cvičení. Jahn neodděloval politiku a tělovýchovu a všechnu tělesnou přípravu vnímal jako přípravu na obrozeneckou válku.

S koncem století však došlo k militarizaci této organizace, což zapříčinilo oddělení hnutí, která začala uplatňovat antisemitismus. Během druhé poloviny byly zakládány spolky „Turnerů“ také na českém území, ale současně s tím přišla německému spolku, či přímo tělesné ideologii, odpověď z české strany. V roce 1862 byl založen Sokol, kterému předcházelo založení pražské jednoty turnerů o rok dříve. Původním záměrem totiž bylo založit jednu jednotu pro oba národy, ale tato myšlenka nemohla být kvůli sporům o hlavní jazyk uskutečněna.²³

Není tedy žádným tajemstvím, že se zakladatelé Sokola inspirovali myšlenkou právě u našich sousedů, vůči kterým cítili potřebu se vymezit. Vladimír Macura vztah české a německé kultury vidí následovně: „*Odpoutávání rodící se české kultury od silné kultury německé probíhá totiž paradoxně právě skrze vztah k ní. Tím, že se česká kultura od německé „osvobozuje“, nestává se ještě svobodnou, je tu do té míry podřízena okázalému gestu vlastní svébytnosti, že se nejen obrací jiným směrem, ale přímo směrem protikladným. Česká kultura je tehdy budována nikoli prostě jinak, a tedy nezávisle na německé, ale doslova zrcadlově, a proto závisle na ní.*“²⁴

2.1.3 Vztahy v první polovině 20. století

Jednou z velkých změn přelomu století bylo zavedení všeobecného volebního práva, které učinilo z Němců menšinu. Orientace monarchie ale zůstává dále německá, a to Čechy značně pobouřilo. Během první světové války se situace v okolí Sudet vyostřila a z konfliktu mezi Rakouskem a Srbskem se dle pedagoga Milana Sládka²⁵ stal konflikt Slovanů a Němců.

²³ KONÝVKOVÁ, Tereza. *Tělo v pohybu: performativita sokolského hnutí v období formování moderního českého národa*. Brno: Masarykova univerzita, 2020. ISBN 978-80-210-9751-3, 978-80-210-9752-0 (online ; pdf). Dostupné také z: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143522>.

²⁴ MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. 2. rozšířené vydání, v H & H 1. vydání. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-74-1, s. 36.

²⁵ SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7.

O tom, jak se během 1. světové války žilo v západních Sudetech, se dozvíme více v následující kapitole.

Situace monarchie se vyřešila vznikem nástupnických států²⁶ a to i přes to, že Vídeň nabízela federativní řešení. Československo bylo uznáno ještě před konáním mírové konference. Němci počítali s jiným scénářem, takže se museli přizpůsobovat nové situaci. Na našem území vytvořili čeští Němci oblasti „*Deutschböhmen*“ a „*Sudetenland*“²⁷, pod které spadalo území severu a východu. Právě v těchto oblastech severu a východu požadovali Němci na základě Wilsonových zásad osamostatnění a odvolávali se na právo sebeurčení. Spory nastaly také na jihu Čech, v moravských městech a na území Těšínska, kde otázka hranic vyvolala na začátku roku 1919 mezi Čechy a Poláky sedmidenní válku o Těšínsko.

Němci v Čechách byli menšinou, sami však také původně pocházeli z různých částí Německa. Jejich rozdrobení po republice a roztržičnost názorů byla vedle únavy z války likvidační pro jejich volání po samostatnosti. Západní pohraničí bylo protkáno hornobavorskou, dolnobavorskou a rakouskou mentalitou. K otázce potenciální německé samostatnosti se vyjadřuje také Masaryk v díle z roku 1930 *Světová revoluce*: „*Hledíme-li k poměru našemu a našich Němců, jak byl za Rakouska, jak jej chtěli mít pangermáni ještě dnes, vzniká hlavní otázka: Co je spravedlivější, aby 3 miliony, to jest zlomek německého národa, byly v neněmeckém státě, či aby 10 milionů Čechů a Slováků, to jest národ celý, bylo ve státě německém?*“²⁸ Našemu národu hrálo do karet také to, že si vítězné strany uvědomovaly jedinečnost našich přírodních hranic, které nás chrání, a ekonomickou sílu našeho pohraničí, proto nepodpořily sudetskou autonomii.

Němci se ale i po uznání Československa nehodlali vzdát své myšlenky oddělení. Po roce 1918 nefungovalo v pohraničí příliš dobře zásobování, ve většině případů zde vládl chaos a lidé rabovali. Němečtí obyvatelé zřídili amatérské lidové milice zvané *Volkswehr*,

²⁶ SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7, str. 23.

²⁷ SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7, str. 25.

²⁸ T. G. Masaryk: *Světová revoluce*. Online. *Náboženská revue*. 1936. [cit. 2024-05-26], str. 525.

kteřé ale byly schopny klást odpor československé armádě pouze v ojedinělých případech, například v Mostu.

Obrázek o tom, jak to na západě pohraničí vypadalo v roce 1919, si můžeme ukázat na incidentu z Kadaně. Ve zmiňovaném roce totiž chtěli němečtí občané hlasovat ve volbách do vídeňského parlamentu, aby veřejně ukázali nesouhlas s ustanovením Československa. Československá vojska to ale nedovolila, a tak 4. 3. vypukly pouliční nepokoje nejen v Kadani, kdy obyvatelé napadali vojáky, vyvěšovali německé vlajky a údajně plánovali útok na kasárny.

Ve vrcholné fázi došlo na náměstí ke střetu mládeže a vojsk, během kterého mládež po vojácích házela kameny a napadala je. Jeden z německých mladíků hodil po vojákovi maltu, ten na to reagoval výstřelem a ostatní to pochopili jako zahájení útoku. Celý incident si vyžádal 24 mrtvých a desítky zraněných. Toho si samozřejmě později všimla nacistická propaganda, která uvedenou situaci ve filmu *Streifzug durchs Sudetenland* vylíčila jako „největší krvavou oběť za právo na sudetoněmecké určení“.²⁹

Musíme ale podotknout, že vláda Československa oběti těchto incidentů odškodnila a druhé odškodnění získaly během vlády nacistického Německa. Tím samozřejmě nepopíráme a neznevažujeme hodnoty životů, které byly ztraceny či poznamenány, ale jen poukazujeme na další fakta, která v soužití dvou národů nalézáme.

Vztah Čechů a Němců dle určitých charakteristik rozděluje Milan Sládek ve své knize *Němci v Čechách* do 3 období:³⁰

- a) Období negativismu (1918 - 1926)
- b) Období aktivismu (1926 – březen 1938)
- c) Období iredentismu (1935 – 1938)

²⁹ DVOŘÁK, Stanislav. *Sudetský tulák: z historie i současnosti Sudet*. V Praze: Garamond, 2023. ISBN 978-80-7407-542-1, str. 60-62.

³⁰ SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7, str. 43.

2.1.4 Práva menšin v novém státě

Právní problém bychom mohli spatřovat i v tom, že se Národní shromáždění při sepisování československé ústavy inspirovalo ústavami států, které na menšiny příliš ohledu nebraly, zejména se jedná o USA a Francii, takže problém nebyl jen u česko-německých vztahů, ale byl patrný i v jiných částech Evropy, světa. Jeden z předních politiků první republiky, Karel Kramář, si tento problém uvědomoval a byl ochoten dát Němcům více, než oni dali českému národu v dobách habsburské monarchie. To ale u některých vyvolávalo hořkou pachutí.

Práva sudetských Němců se odvíjela od práv menšin,³¹ která upravovala hlava VI Ústavy z roku 1920. Menšiny měly tedy právo na vzdělání v mateřském jazyce a užívání svého jazyka v oblasti soukromí i obchodu. Problém byl s postavením Němců ve společnosti, protože důležité funkce zastávali povětšinou Češi nebo Slováci. Rovné volební právo platilo pro všechny bez rozdílu a do vlády se tak dostávaly pravidelně některé německé strany.

Postavení menšin značně ovlivnil jazykový zákon a navazující nařízení, které ustanovilo jako státní jazyk jazyk československý. Všechny dokumenty tedy byly vedeny ve státním jazyce, a to některým obyvatelům působilo značné potíže. Existovala ale výjimka pro oblasti, ve kterých žilo více než 20 % Němců. Zde se mohly podávat a vyřizovat podněty v němčině. Nic se ale neobešlo bez naschválů, a tak například některé zásilky nedorazily tam, kam měly. Pokud zásilka cestovala do města Pilsen, nebyla doručena, protože v Československu takové město nebylo.

Veřejné vyučování v jazyce menšiny mohlo probíhat opět pod podmínkou 20% hranice obyvatel. Menšiny ale mohly zakládat soukromé školy, Němci měli dokonce v Praze a v Brně vysokou školu, přičemž ve všech těchto institucích byla hlavním jazykem němčina. I přes tento fakt navštěvovalo čistě německé školy zanedbatelné procento dětí. Některé navštěvovaly vícejazyčné školy, některé chodily do českých škol, aby se naučily státní jazyk.

³¹ SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7, str. 39.

Naopak menšinové knihovny vznikaly v Sudetech běžně a Němci měli dokonce svá divadla a časopisy.

Když se ale podíváme do pohraničí, nikoliv na celé území státu, zjistíme, že v těchto oblastech byli minoritou Češi, a tak „v roce 1919 vznikly školy v Lískové 11. 9., Citicích 13. 9., Bukovanech 15. 9., Habartově 25. 9., Svatavě 27. 10. a 15. prosince v Novém Sedle. V Lískové, Bukovanech a Habartově se jednalo o jednotřídní školy. V Citicích a Svatavě šlo o školy dvoutrídni a v Novém Sedle o trojtrídni.“³²

Dalším problémem, který vířil českoněmecké vody, byla pozemková reforma, která velkostatkářské majetky, většinou německé, přerozdělila mezi venkovany. Němci na tom byli také hůře se státními zakázkami, ač se nemělo jednat o nacionální motivaci. I tento fakt je dnes označován jako příčina radikalizace pohraničí v následujících letech.

Pokud vezmeme v úvahu více než jen právní fakty zmiňované výše, můžeme zařadit Československo téměř na roveň Estonska a Finska, kde bylo s menšinami zacházeno ještě o něco lépe. Naopak situace týkající se práv přiznaných menšinám byla tristní v Polsku a Maďarsku, kde nedohlédla dále než na papír.

2.1.5 Období negativismu a iredentismu

Hlavním úskalím soužití těchto dvou národností byl politický postoj a fakt provedení. Němci byli několikrát ujišťováni, že se o svůj národnostní rozvoj nemusejí obávat, ale realita byla trošku jiná. Nerovnost mezi Čechy a Němci se projevila zejména ve veřejném životě, protože důležité funkce zastupovali hlavně Češi, u nichž převažoval názor, že menšiny žijící u nás mají své státy, do kterých mohou odejít, pokud se jim u nás špatně žije.

V této době už se začalo aktivně mluvit o Sudetech. Sudety jako pojem vznikly dle Jaroslava Kučery z Fakulty sociálních věd poměrně pozdě, a to na přelomu 19. a 20. století. Pojem se hojně začal používat až ve 20. letech, kdy vznikla Sudetoněmecká vlastenecká fronta.

³² 0 SOkA Sokolov, Kronika české obecné školy Citice, Kronika 1919 – 1938.

Sudetští Němci tak nahradili Deutscheböhmen a můžeme pozorovat obrat v tom, co se stává kořenem spojení.³³

Právní okolnosti, které byly zmíněny v předešlé kapitole, samozřejmě také hrály ve vztazích svou roli, ale záleželo na konkrétním území. Horské oblasti na tom byly o něco lépe, lidé se znali, příliš se nestěhovali a v nehostinných podmínkách byli odkázáni na sebe. Pomoc a lidskost zkrátka byla více než národní příslušnost. O dalších oblastech hovoří Jaroslav Kučera v rozhovoru pro ČT 24 takto: „Naopak takovým „přetopeným kotlem“ byly západní Čechy, zejména oblast uhelných revírů. Není náhodou, že nacionální socialismus, a nejen, německý, ale i český, se formuje na počátku 20. století právě v těchto oblastech, kde se střetává národnostní a sociální otázka.“³⁴

Němečtí sociální demokraté v Teplicích v roce 1919 přijaly začlenění Sudet do Československa a ostatní strany je následovaly. Výjimkou byly strany DNP a DNSAP, Deutsche Nazionale Socialistische Arbeiter Partei, které stále volaly po autonomii. Negativistický postoj německého obyvatelstva byl slyšet zejména vůči centralizaci.

Dr. Lodgman, vedoucí strany DNP, prezentuje svůj postoj vůči Československu takto: „Nikdy neuznáme Čechy za pány, jako sami se nepoddáme co otroci v tomto státě. Neprávo nemůže tisíciletou praxí býti změněno v právo, dokud není uznáno samotnými dotčenými na základě svobodného rozhodnutí, a proto prohlašujeme slavnostně, že nikdy neustaneme domáhati se sebeurčení našeho národa a že je pokládati budeme za nejvyšší zásadu všech našich akcí a našeho poměru k tomuto státu.“³⁵

Dvacátá léta jsou tedy doprovázena vzrůstající pachutí nedostatečných a nerovných práv v očích německé menšiny, která je ale v některých částech republiky většinou. Detailněji bude nálada ve společnosti západních Čech popsána v kapitole dějin Karlovarského kraje.

³³ ČT24. *Češi a Němci za první republiky*. Online. 2011. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/archiv/cesi-a-nemci-za-prvni-republiky-229817>. [cit. 2024-06-02].

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Státoprávní prohlášení přednesené poslancem dr. Lodgmanem za Německý parlamentní svaz v Poslanecké sněmovně 1. června 1920 v rámci rozpravy o vládním prohlášení k otevření Národního shromáždění. IN: Beran J., Odepřená integrace, 1. vydání. Praha: Pulchra, 2009, s. 377.

2.1.6 Období aktivismu (1926 – březen 1938)

Aktivisté posílili vládu po volbách v roce 1929 a sudetští Němci byli ve vládě zastoupeni ve vyšším počtu. Po pádu americké burzy začala světová krize ve 30. letech doléhat také na Československo a společnost začala plout spíše s nacionální stranou. V Sudetech, které byly vzhledem k zaměření průmyslu závislé na dovozu, se prudce zvýšila nezaměstnanost. Čeští Němci odcházeli za prací do Německa, kde Hitler nejen svými sliby proplouvá průběhem krize.

Situaci mezi menšinou a Čechy ale v roce 1935 rozvířil Konrad Henlein,³⁶ vůdce sudetských Němců, který se vyprofiloval v nejzápadnějším koutě české země, Aši, kam se přestěhoval a působil zde jako učitel tělocviku. Nepěstoval v sobě však jen lásku k tělesnému duchu, ale také k vlasti, kterou v něm vybrousilo německé turnerské hnutí, kterého byl v severních Čechách součástí. Z toho, co dnes o Konradovi víme, můžeme předvídat, že z lásky k vlasti se stal nacionalismus přerůstající ve fanatismus. Nutno ale dodat, že ze začátku usiloval pouze o autonomii německých částí, nehlásil se tedy k nacistickému proudu.

Henlein se v roce 1933 dostal do vedení Sudetoněmecké vlastenecké fronty, později známé jako SdP. Jeho vzrůstající popularita mu otevírala dveře k Německu, kde se k moci dostal Hitler, a prezentoval tak otázku Sudet na mezinárodní úrovni. Henleinova strana v roce 1935 vyhrála volby bez jeho kandidatury, ale strana narazila na odpor české strany, proto SdP zůstávala pouze v opozici, ač se zatím tvářila jako demokratická strana. Karty odkryla až později, když došlo ke spojení s NSDAP a všem bylo jasné, odkud vítr vane. Poražení ostatních stran ve volbách bychom mohli označit jako bod, kdy se aktivistické období začíná chýlit ke svému konci.

Zatímco Karl Hermann Frank, někdy hanlivě označován jako nejslavnější karlovarský rodák, vedl stranu SdP, Henlein slíbil Hitlerovi věrnost a společně vymysleli taktiku

³⁶ ŠTEFEK, Jiří. *Bankovní úředník, tělocvikář a válečný zločinec. Konrad Henlein pomohl rozbit Československo*. Online. 2022. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/historie/113053/bankovni-urednik-telocvikar-a-valecny-zlocinec-konrad-henlein-pomohl-rozbit-ceskoslovensko.html>. [cit. 2024-06-08].

„*chceme více, než nám můžete dát*“. Tu později prezentovali i v rámci takzvaných Karlovarských požadavků z dubna roku 1938, ve kterých mimo jiné požadovaly také svobodu propagandy.

Nad Československem se začala stahovat mračna a to nejen z toho důvodu, že byl podzim, ale že taktéž vzrůstala politická i společenská krize. V tu dobu navštívila pohraničí spisovatelka a novinářka Milena Jesenská, jejíž článek *Sudety 1938: jakési symbolické divadlo* vyšel na začátku září roku 1938 v periodiku *Přítomnost* Ferdinanda Peroutky a jeho hodnota nespočívá jen v osobitém novinářském stylu Mileny Jesenské: „*Mluvím s železničářem. Mluví česky velmi dobře, teprve po několika větách poznávám, že není Čech. Ne, je Němec. Je organizovaný ve straně českých národních socialistů - ukazuje mi legitimaci - má ženu Češku a dvě děti, které chodí do české školy a neumějí německy. Je zaměstnán u českých státních drah plných deset let jako „smluvní“. Vydělává 450 Kč měsíčně. Bydlí u rodičů - Němců, kteří mu dávají zdarma byt. Má čtyři bratry - Němce. Dva jsou zaměstnáni v Německu, dva ve Varnsdorfu. Všichni čtyři mají vlastní byty a rodičům dávají malou podporu, jen on nemůže dávat rodičům ani haléř, naopak bere od nich. V rodině je ovšem terčem věčného posměchů: koukej, co ti dávají Češi!*“³⁷

O tom, že v našem pohraničí se žilo jinak než v Praze, svědčí také úryvek posledního odstavce článku: „*Snad mi nebudete věřit, ale nechtělo se mi odejít. Sedíte s lidmi, o nichž ani dobře nevíte, jak se jmenují, za městem na mezi. Šli vás doprovodit k nádraží, ve tmě svítí ohničky laciných cigaret. Tam padne věta česká, tam německá. Někdo překládá. Do nočního ticha bouchne výstřel. Druhý. Třetí. Pak celá řada. A najednou cítíte takový ostrý až nesnesitelně zřetelný pocit solidarity s těmi lidmi, které téměř neznáte. Máte chuť sednout si k nim a říci: já tu počkám s vámi, jak to dopadne. Téměř se hanbíte, že odjíždíte do Prahy, o kousek dál do bezpečí.*“³⁸

Československo se snažilo německé požadavky řešit nejen na území Sudet, ale z kouta už se utíkalo těžko. Ozbrojení henleinovci se v polovině září 1938, po vyzývavém projevu Adolfa Hitlera, snažili získat některá území a přepadávali četnické stanice. Četníkům a celníkům

³⁷ Přítomnost: nezávislý týdeník. Praha: František Borový, 07.09.1938, 15(36), s. [561a]. ISSN 1805-2924. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:14a71590-da1a-11e9-b075-5ef3fc9bb22f>.

³⁸ Tamtéž.

se útoky sice dařilo odvracet, ale bez ztrát životů jsme se neobešli. Anglický reportér Sydney Morrell, který se v březnu dostal do oblasti Sudet a zdržel se zde až do pomnichovského října, ve své knize *Viděl jsem ukřižování* popisuje výjev z habartovské stanice, tehdy Habersbirku: „*Vstoupil jsem do místnosti a spatřil jsem na zemi čtyři mrtvolky. Tři z nich ležely nohama ke mně. Byli to četníci.*“³⁹

Pohraniční události se otiskly také na titulní stranu Lidových novin ze 14. září 1938 pod titulkem *Náhlé právo v pohraničí*, Henleinovci organisovali krvavé nepokoje: „*V Aši v pondělí večer se shromáždilo na ulicích asi 8000 osob. Byly strhány české nápisy a přemalovány ukazatele cest... Četné telefonické spoje v okolí Karlových Varů byly násilně přerušeny, v Lokti byla zastavena práce v továrně, školy nevyučují, obchody jsou zavřeny.*“⁴⁰ I další titulky a články v tomto vydání vystihovaly náladu, která panovala nad nejistou budoucností Československa – *Drzé hrozby henleinovců*, *Celý svět odmítá Hitlerův projev*, *Berlín již mluví o útoku atd.*

O týden později byla vyhlášena všeobecná mobilizace a týden na to byla podepsána Mnichovská dohoda, která v nás podle některých historiků zanechala stopu napříč generacemi, mnichovský komplex. Přijetí mnichovské dohody v té době odsuzoval Emanuel Moravec, publicista a plukovník generálního štábu, kterého zřejmě Mnichov zlomil, což mohlo být příčinou přesunu na druhou stranu barikády.

Někteří historici, například Jan Tesař, se ale domnívají, že Mnichovská dohoda byla obdivuhodným výsledkem Benešovy diplomacie, protože věděl, že na válku nejsme připraveni. Otázka toho, zda jsme se měli bránit, je ale tak komplikovaná, že i po více než osmdesáti letech budí vášně nejen u nedělních obědů.

V důsledku Mnichova jsme přišli o 30 % území a počet obyvatel klesl o 43 %. Naše území si kromě Německa ukouslo také Německo a Polsko a vzhledem k tomu, že zejména východní

³⁹ MORRELL, Sydney. *Viděl jsem ukřižování*. Vydání čtvrté, v nakl. T&M první. Praha: Toužimský & Moravec, 2020. ISBN 978-80-7264-203-8, str. 87.

⁴⁰ Lidové noviny. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany v Brně, 14.9.1938, 46(462*, ranní vydání), s. [1]. ISSN 1802-6265. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:473e32c0-499b-11dd-bc94-000d606f5dc6>.

pohraničí bylo protkané železniční sítí, bylo nutné okamžitě evakuovat personál z odstoupených částí a stanice byly přejmenovávány.

Mnichovská dohoda vyhnala z pohraničí ty, kteří dosud neopustili své domovy a potřebovali najít útočiště. Naše vláda se jim ho snažila prozatímně zajistit v tělocvičnách, nádražích, hotelech, a dokonce i Strahovském stadionu. Někteří prchali do vnitrozemí, pro jiné bylo vnitrozemí pouhou přestupní stanicí, odkud putovali do zdánlivě bezpečnějších zemí. Pokud chceme pochopit dopady historických událostí, měli bychom se na ně podívat očima lidí, kteří je prožívali. Jedním z cenných zdrojů nám mohou být deníkové záznamy a výpovědi. I my totiž máme svou Annu Frankovou, která se ale dočkala šťastného konce. Jmenovala se Magda Harpuderová a ve svém deníku popisuje dospívání na Pardubicku uprostřed podzimu 1938. Bohužel její deník není knižně ani elektronicky zpracován.

V roce 2018 zpracoval Jaroslav Čvančara k našim osmičkovým výročí knihu *Vyhnání Čechů z pohraničí v roce 1938*.⁴¹ Kniha obsahuje vzpomínky lidí z odtržených oblastí a obrazové přílohy. Několik úryvků výpovědí bude níže zmíněno pro konkrétnější představu o životě v těchto oblastech.

Vzpomínka Jarmily Volicerové z Chebu: „*Rozbili nám republiku, nás hnali za nepředstavitelného řevu, střelby a kopanců jako divou zvěř. My děti jsme s matkou utíkaly na nádraží, ona v té vřavě, kdy kolem nás pleskaly kulky, odhodila malý kufřík s našimi věcmi. K babičce jsme přijely jen s tím, co jsme měly na sobě. Otec se ze služby vrátil do bytu, který už byl vykradený. Byli jsme žebráci, stále vyděšení, pomalu odvyklí normálnímu životu.*“⁴²

Část výpovědi Miluše Šikové ze Svatavy: „*Narodila jsem se v roce 1921 a jsem ze smíšeného manželství – matka byla Němka a otec Čech. Prožila jsem ve svých sedmnácti letech pohnuté doby s henleinovci. (...) Bydleli jsme ve Svatavě pár kilometrů od Habartova, kde henleinovci řádili obzvláště krutě. Pamatuji si dobře na to, když vykřikovali „Heim ins Reichs“ nebo „Eins zwei drei, nieder mit der Tschechei“. Ten večer po Hitlerově řečnění*

⁴¹ ČVANČARA, Jaroslav. *Vyhnání Čechů z pohraničí v roce 1938: kniha vzpomínek s obrazovou přílohou*. Druhé, doplněné vydání, v T&M první. Praha: Toužimský & Moravec, 2018. ISBN 978-80-7264-189-5.

⁴² Tamtéž, str. 32.

byli soukmenovci na koni, hned vyrazili v bílých podkolenkách a chovali se arogantně. Všichni Němci však nebyli stejní. (...) Když jsem po válce nadávala na Němce, mamka se slzami v očích řekla: „Miluško, vždyť já za to nemohu.“⁴³

Útržek ze vzpomínky V. R. ze Sokolova: *„Byla to hrozná doba, byl to konec všech mých nadějí a plánů, život se úplně změnil. Vinou Němců nemám opravdu dobré vzpomínky na mládí, stejně jako mnoho mých vrstevníků, a tak mi není dobře, když slyším, že jsme Němce ze Sudet vyhnali. Vzpomínám si, jak vykřikovali, že chtějí do rajchu.“⁴⁴*

Ti, kteří pohraničí neopustili, byli většinou ze smíšených manželství, a to mělo za následek po zavedení přidělového systému méně potravinových lístků, strach a zesměšňování. Nutno dodat, že odtržením území jsme přišli také o pás našeho obranného systému, vyspělé hospodářství a mnoho průmyslových podniků. Během druhé republiky proudily do vnitrozemí nejen davy Čechů, ale také Židé a Němci, kteří nesouhlasili s Hitlerovou politikou. Všechny zahraniční naděje na mír byly ukončeny v březnu následujícího roku vytvořením Protektorátu Čechy a Morava.

⁴³ ČVANČARA, Jaroslav. *Vyhnání Čechů z pohraničí v roce 1938: kniha vzpomínek s obrazovou přílohou*. Druhé, doplněné vydání, v T&M první. Praha: Toužimský & Moravec, 2018. ISBN 978-80-7264-189-5, str. 33.

⁴⁴ Tamtéž, str. 34.

3 Dějinné obrazy Karlovarského kraje pro doplnění kontextu

Karlovarský kraj se pyšní svou různorodostí, přehlídkou protikladů, romantických zákoutí a dějinami, které připomínají podzim, protože i přes všechny sychravé a unavené dny si lidé v tomto kraji dokázali najít kousek slunce a vůli k životu. Nejzápadnější kraj je lemován pohořími, řekou Ohří a v jeho hloubi naleznete mnoho nerostného bohatství, které je jedním z důvodů, proč se pohoří zasahující do kraje jmenuje právě Krušné hory.

Krušným horám se po zjištění, že jsou bohaté na rudy, začalo říkat Erzgebirge, v překladu rudné pohoří, a staročeský výraz pro rudu byl krušec. Odtud vzniklo pojmenování, které v průběhu času rozšířilo svůj význam stejně jako slovo, podle kterého byly hory pojmenované. Slovo krušit má význam drtit něco, v našem případě například rudu, později byl ale význam abstraktně rozšířen na drcení osudem, prací, životem, což pocítil každý obyvatel Karlovarského kraje a v horských oblastech k tomu přispěl fakt, že je často kvůli neúrodné půdě sužoval hladomor. Jak říká Filip Titlbach, karlovarský rodák, v podcastu Na kraji: „*Jestli někdo ví, co to je život, tak jsou to lidi z Karlovarského kraje. Lidi z kraje, jako je ten Karlovarský, mají laťku do toho života položenou mnohem výš než ostatní.*“⁴⁵ Na tuto citaci samozřejmě můžeme nahlížet dnešní optikou, ale můžeme se také ptát po příčinách.

Tento kraj byl osídlen již ve starší době kamenné a díky takto časnému osídlení je poměrně bohatý na archeologická naleziště. Celková poloha ve středu Evropy napovídá, že v průběhu dějin budeme přicházet do střetu s dalšími národy a menšinami. Už v 10. století začalo u našich dnešních západních hranic střetávání Sasů, Bavorů a Slovanů. Stejně tak se střetávali panovníci Bavorska a Saska a bojovali o přízeň českých knížat.⁴⁶

V období mezi 12. a 14. stoletím proběhlo v Karlovarském kraji osidlování. Kolonizace vnitrozemí byla zajištěna místními a do oblasti pohraničí byli zváni Němci. V té době zaznamenáváme v kraji rozmach hornictví, které se pro něj v budoucnu stalo jasným atributem. Kromě hornictví, které dávalo mnoha lidem obživu, se v kraji později rozmohlo

⁴⁵ TITLBACH, Filip. *Na kraji* [Podcast]. Karlovy Vary © 2024.

⁴⁶ BERAN, Jiří; BURACHOVIČ, Stanislav; KLSÁK, Jiří; ŠEBESTA, Pavel a VAICOVÁ, Romana. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovarský kraj, 2004. ISBN 80-239-3477-5, str. 21.

také krajkářství, sklářství, cínařství, perleťářství a lázeňství, které do kraje nalákalo mnoho slavných osobností. Lázeňskému kraji naprosto propadl J. W. Goethe: „*Na světě jsou jen tři místa, na nichž bych chtěl žít: Výmara, Řím a Karlovy Vary.*“⁴⁷

Po revolučním roce 1848, kdy v Praze panovaly protiněmecké nálady, se v německých krajích naší republiky naopak dále bojovalo za připojení k Německu a z teplického sjezdu vyvstal požadavek na vytvoření českých a německých krajů. Císař ale tuto myšlenku odmítl, a tak bylo v následujících letech ticho po bouři, ale i před bouří. Konec 19. století s sebou totiž přinesl vlnu národního uvědomování, která se dotkla jak Čechů, tak i Němců. Badeniho reforma, která byla zmiňována v předešlé kapitole a týkala se zrovnoprávnění českého jazyka, se Němcům nezamlouvala.

Rozkvět Karlových Varů je neodmyslitelně spojen také s rodinou Mattoni, která začala exportovat minerální pramen do zahraničí. Zlatý věk zažívaly lázně napříč celým Karlovarskem až do začátku první světové války, která kraji přinesla složitou ekonomickou situaci. Mnoho mužů muselo narukovat do 73. pěšího pluku a už se z války nevrátilo. Oběti se daly počítat také na civilním obyvatelstvu, které postihl nedostatek potravin způsobený nepřítelů úrodnou půdou. Eskalace tohoto problému proběhla v roce 1918, kdy se v některých městech konaly demonstrace, které končily rabováním obchodů a luxusnějších obydlí.⁴⁸

Po porážce Německa a vyhlášení ČSR naráží naše vláda na odpor německých poslanců z Čech, kteří den po vyhlášení republiky vyhlašují území osídlená Němci za autonomní provincii Deutschböhmen. Karlovarsko se mělo zcela odtrhnout, a protože Německá národní okresní rada nepovažovala výnosy ČSR za platné na území Karlovarska, měly právě Karlovy Vary připadnout ke zmiňované provincii. I ostatní německá území našeho pohraničí se „samovolně“ připojovala ke vzniklým oblastem, př. Deutschösterreich.⁴⁹ Všechny tyto oblasti měly být připojeny k Německu, ale tento plán narazil na odpor vítězných mocností z důvodů, které byly uvedeny v předešlé kapitole.

⁴⁷ Tamtéž, str. 100.

⁴⁸ BERAN, Jiří; BURACHOVIČ, Stanislav; KLSÁK, Jiří; ŠEBESTA, Pavel a VAICOVÁ, Romana. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovarský kraj, 2004. ISBN 80-239-3477-5, str. 129.

⁴⁹ Tamtéž, str. 132.

Pokusy českých Němců o připojení byly v prosinci potlačeny československými jednotkami bez většího odporu. Problém se sebeurčením a s otázkou dělníků ale přetrval a v březnu roku 1919 si demonstrace doprovázené dělnickou otázkou vyžádaly oběti na životech.

Dvacátá léta přinesla po počátečních konfliktech a útocích na německé redakce znovuoživení hospodářství, a tím se také uklidnila situace mezi Čechy a Němci. Vzniklo mnoho skláren, byly založeny české školy, objevily se biografy a domácnosti zahrnuly vlny rozhlasových přijímačů. Zdánlivý klid ve vztazích ale rozbily dozvuky hospodářské krize, které zasáhly Karlovarsko na počátku 30. let.⁵⁰ Důsledkem bylo pozastavení výroby, krachování mnoha firem, omezení lehkého průmyslu a Karlovarsko se tak k roku 1932 stalo regionem s nejvyšší nezaměstnaností. Všechny tyto faktory probudily v sudetských Němcích pocit křivdy umocněný nenavrácením válečných půjček z první světové války a sounáležitost k vzrůstající popularitě Henleinovy strany.

Po roce 1933, kdy se Hitler dostal v Německu k moci, se ukázali jak sympatizanti, tak také odpůrci jeho politiky. Během 30. let tak do Československa proudily přechodovými cestami davy Němců, kteří se situací v Německu nesouhlasili. Protihitlerovské publikace a časopisy se do Německa dostávaly stejnými ilegálními stezkami a mělo je na svědomí karlovarské nakladatelství Graphia.⁵¹ V roce 1933 se ale ukázalo, že odpůrci nacismu nejsou ani u nás v bezpečí. Svědčí o tom vražda německého filozofa Theodora Lessinga,⁵² kterou spáchali stoupcí nacistické ideologie v Mariánských Lázních.

Rok 1935 jen přispěl vzrůstající krizi. Sudetoněmecká strana svolala v dubnu toho roku do Nejdku velký volební mítink, který se zvrhl a vyžádal si několik desítek zraněných. Někteří aktéři byli v rámci bojů svrženi do Rolavy, jiní schytali od starosty Nejdku ránu kamením. Účastníky samozřejmě neminul soud. Po založení si Sudetoněmecká strana zachovala vůči ČSR respekt, ale s vehementnější rétorikou Hitlera se respekt proměnil

⁵⁰ Tamtéž, str. 137.

⁵¹ BERAN, Jiří; BURACHOVIČ, Stanislav; KLSÁK, Jiří; ŠEBESTA, Pavel a VAICOVÁ, Romana. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovarský kraj, 2004. ISBN 80-239-3477-5, str. 140.

⁵² *Smrt profesora Lessinga. Případ první oběti nacismu v Československu*. Online. 2019. Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/smr-profesora-lessinga-pripad-prvni-obeti-nacismu-v-ceskoslovensku-7851007>. [cit. 2024-07-11].

v opovržení. Dva roky poté, co SdP vyhrála volby v roce 1935, píše Henlein dopis Hitlerovi s prosbou, aby vzal osud sudetských Němců do svých rukou.

Dokument, který se stal zároveň politickým programem Sudetoněmecké strany, nechvalně proslavil Karlovy Vary, protože je po nich pojmenován. Řeč je o Karlovarských požadavcích, které byly přijaty v dubnu 1938 na sjezdu. „*Požadavků bylo osm, jejich těžištěm bylo zrovnoprávnění německé národní skupiny s českým národem, garance zákonné ochrany všech Němců žijících v ČSR, vytvoření německého národního území s německou samosprávou a svobodné přihlášení se k národně-socialistické, tj. nacistické ideologii.*“⁵³

Naše vláda požadavky odmítla, ale po nátlaku evropských velmocí poskytla SdP kompromisní návrhy, které byly vetovány. Vyhrocená politická situace se promítala i do běžného života, a tak byl rok 1938 rokem provokací a potyček mezi henleinovci, Freikorpsy⁵⁴ a našimi četníky. Jedny z nejhorších bojů proběhly již v zmiňovaném Habartově, dále také v Kadani, Sokolově a dalších městech.

Situace vygradovala v září po slavném projevu A. Hitlera v Norimberku, po kterém do vnitrozemí prchaly tisíce lidí. Československé úřady ale podcenily situaci a vracely uprchlíky zpět do pohraničí. Další vlna útěků přišla po podepsání Mnichovské dohody. Po této úmluvě byli donuceni někteří z Němců, kteří během září prchli do vnitrozemí, k návratu do Sudet, kde na ně čekalo záchytné středisko v Rotavě.

Jak již bylo řečeno, po podpisu Mnichovské dohody následoval masivní odliv obyvatel, ale přesto v Sudetech zůstalo v okrese Karlovy Vary téměř 14 000 Čechů,⁵⁵ kteří povětšinou žili ve smíšených manželstvích a měli na tomto území své rodiče. Začátkem října si A. Hitler dělal okružní jízdu po Karlovarsku a lidé ho vítali s nadšením. Kromě cesty „vůdce“ byla také zahájena cesta do Třetí říše, která vedla přes zatýkání antifašistů, rozpuštění spolků a politických stran, členství chlapců v Hitlerjugend a dívek v Bund deutscher Mädel, až po přechod podniků do vlastnictví Říše. Mnoho podniků se muselo přeorientovat,

⁵³ BERAN, Jiří; BURACHOVIČ, Stanislav; KLSÁK, Jiří; ŠEBESTA, Pavel a VAICOVÁ, Romana. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovarský kraj, 2004. ISBN 80-239-3477-5, str. 142.

⁵⁴ Ilegální vojenské německé uskupení.

⁵⁵ BERAN, Jiří; BURACHOVIČ, Stanislav; KLSÁK, Jiří; ŠEBESTA, Pavel a VAICOVÁ, Romana. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovarský kraj, 2004. ISBN 80-239-3477-5, str. 144.

a tak se rotavské železářny, stejně jako Gaschovy strojířny v Chodově, přeorientovaly na produkci válečných potřeb. Tento osud postihl také textilky, továrny a výrobu hudebních nástrojů.⁵⁶

Perzekuce se dle německých nařizení dotkly také Židů, kteří museli rezignovat na svůj majetek nebo ho odprodat za neadekvátní ceny. Cokoli židovského bylo nacisty zničeno a mnoho židovských podnikatelů bylo odvezeno do koncentračních táborů stejně, jako tam byli deportováni karlovarští antifašisté. Někteří z nich se dostali za hranice regionu, jiní byli deportováni do pracovních táborů v Ostrově nebo Nové Roli a další do koncentračního tábora v Olšových vratech, který byl přestupnou stanicí.⁵⁷

Během války vyrostl na Přebuzi nedaleko Rolavy důlní komplex Sauersack, který sloužil jako zajatecký tábor. Jedná se o obrovský komplex uprostřed lesů, o kterém mnoho lidí až do počátku 21. století nevědělo. Ani dnes, pokud nevyužijete internet, není jednoduché poznat, co přesně rozpadlý komplex uprostřed lesů pamatuje. Polorozpadlé betonové stavby doprovází jen jedna neudržovaná cedule pojednávající o historickém kontextu místa. Najdete ji ale na těžko přístupném místě v zanedbaném stavu, ve kterém se nachází i zbytek komplexu.

Obce Karlovarského kraje sloužily zejména jako tábory pro válečné zajatce, kteří byli využíváni na práci místo mužů odvedených na frontu. Válečná léta velmi poznamenala ekonomiku kraje závislého na lázeňství. I přes všechnen útlak ze strany nacistů se Karlovarsko zmohlo na odbojové jednotky, nejaktivnější byla skupina Valentina Meerwalda, jejíž členové byli v roce 1944 popraveni.⁵⁸

Poslední válečný rok poznamenal kraj četnými nálety,⁵⁹ které si vyžádaly oběti na životech. Konec války přinesl do pohraničí chaos, kdy část lidí utíkala před sovětskou armádou, někteří odmítali přijmout fakt, že Německo prohrálo a tvořili tak barikády a zátarasy. Mělo

⁵⁶ Tamtéž, str. 146.

⁵⁷ BERAN, Jiří; BURACHOVIČ, Stanislav; KLSÁK, Jiří; ŠEBESTA, Pavel a VAICOVÁ, Romana. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovarský kraj, 2004. ISBN 80-239-3477-5, str. 147.

⁵⁸ Tamtéž, str. 151.

⁵⁹ Tamtéž, str. 152.

dojít také ke zničení mostů a dolů v Sokolově, čemuž ale zabránila statečnost poručíka wehrmachtu Lohwassera a starosty Rychnova Beránka.

Finální osvobození bylo ale zdržováno domluvami o demarkační linii. Osvobozování tedy trvalo od 18. 4., kdy americké jednotky osvobodily Aš,⁶⁰ až do 11. 5., kdy Karlovy Vary osvobodila sovětská vojska. Osvobozování s sebou ale přineslo další ztráty na životech, jelikož mnozí chtěli vzít spravedlnost do svých rukou. V mnoha městech byly zřízeny internační tábory, kde byli němečtí zajatci mučeni a došlo k četným vraždám. V Doupově⁶¹ byl zavražděn voják wehrmachtu a jeho tělo bylo pohozeno na náměstí, stejně tak byli zabiti dva váleční invalidé, kteří se k Waffen-SS přidali bez vlastního souhlasu. Bez rozsudků bylo tak na Doupově údajně zabito přibližně přes 200 lidí, což autor knihy *Krvavé léto 1945*, Jiří Padevět, považuje za přehnané.

Odplaty německé vojáky provázely i do června roku 1945, kdy v Chodově⁶² byli zastřeleni dva vojáci Wehrmachtu, kteří se vraceli ze zajetí, a v Jáchymově⁶³ byl bez soudu oběšen majitel pily Max Steinfelsner. Neprávo se odehrálo i v Krásné Lípě,⁶⁴ kde bylo pro výstrahu popraveno 10 Němců a jeden z nich musel údajně před svou smrtí sníst obraz A. Hitlera, který byl nalezen u něj doma.

⁶⁰ Tamtéž, str. 153.

⁶¹ PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2600-2, str. 199.

⁶² PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2600-2, str. 202.

⁶³ Tamtéž, str. 203.

⁶⁴ Tamtéž, str. 205.

4 Vysídlení Němců

Z mírové konference v Postupimi⁶⁵ vzešlo schválení odsunu německého obyvatelstva z Čech, Polska a Maďarska. V polovině května vydal prezident Beneš dekrety, které se mimo jiné věnovaly také konfiskaci majetku Němců a Maďarů, dále tento dokument zbavil Němce občanských práv.

Myšlenka odsunu obyvatelstva nebyla záležitostí roku 1945, ale o vysídlení z pohraničí se diskutovalo již od 90. let 19. století na německé straně, kdy ale měli být odsunuti Češi. Karty pomohl obrátit výsledek války, díky kterému si mnoho Čechů myslelo, že jsme získali žolíka a nyní jsme pány hry. Ještě před konferencí v Postupimi se euforie z porážení Německa proměnila v „divoký odsun“ doprovázený násilnostmi, ponižováním a mstou na civilním obyvatelstvu.⁶⁶

Kvůli nedostatku informací však nebylo možné konkrétní příklady divokého odsunu na Karlovarsku dohledat. Je možné, že díky americké armádě, přítomné na většině území, byl kraj alespoň z části divokého odsunu ušetřen, zároveň jsem se ale z rodinného vyprávění dozvěděla, že v Kadani došlo k násilnostem, které skončily zadržováním Němců a pohřbíváním v hromadných hrobech. Po letech měla přijít pamětnice na město s žádostí o pamětní desku k této události, ale její žádost měla být zamítnuta. Ani jednu z informací se mi bohužel nepodařilo podložit.⁶⁷

S blížícím se koncem války balancovali němečtí obyvatelé v pohraničí na hraně nejistoty a obav z odplaty. Společně s euforií z osvobození přinesli sovětští vojáci ale také strach nejen z retribuce, ale také z jejich jednání vůči ženám. V této atmosféře, kdy lidé znovu nacházeli ztracenou naději, si ti, kteří později měli přijít o domovy, brali životy. Z dat vyplývá, že během roku 1945 o život vlastní rukou přišlo 5585 Němců.⁶⁸ Samozřejmě konec

⁶⁵ SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7, str. 146

⁶⁶ ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, Duben-srpen/září 1945: "divoký odsun" a počátky osídlování*. Středokluky: Susa, 2011. ISBN 978-80-86057-67-5, str. 27

⁶⁷ Rozhovor s pamětnicí.

⁶⁸ STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991, s. 55.

války neznamenal konec oddanosti nacistické ideologii, a tak mnoho lidí stále věřilo v myšlenky „vůdce“.

Nenávistnou atmosféru vůči Němcům podtrhl také dokument z června 1945 *Desatero pro československého vojáka*:⁶⁹ „Němec zůstal naším nesmiřitelným nepřítelem. Nepřestaň nenávidět Němce... Chovej se k Němcům jako vítěz... Bud' tvrdý k Němcům... I německé ženy a hitlerovská mládež nesou vinu na zločinech Němců,“ atd.

Život těch, kteří čekali na to, až se kola osudu rozpohybují, mohl mít několik scénářů – divoký odsun, organizovaný odsun, možnost volby. Divoký odsun proběhl dle knihy *Dějiny Karlovarského kraje* v Ostrově, Tocoově, Krásné Lípě, Jáchymově a Doupově.⁷⁰ Oficiální odsun na základě Postupimské konference začal v kraji probíhat v lednu po skončení války. Nejednalo se sice o surový odsun, ale neměnilo to nic na tom, že lidé museli celý svůj život vměstnat do 50kilogramového zavazadla, informace o povolené váze se liší, a do neznáma si s sebou vzít jen 1000 marek: „Jim bylo asi 79. Měli 17 krav, měli hospodářství. Sestra vypráví, že dědeček, než odešel do odsunu, každou krávu pohládl a plakal.“⁷¹

Z odsunu měli být vyjmuti odborníci, na Sokolovsku zejména horníci, antifašisté a později také smíšená manželství, která pak ale čelila mnoha dalším problémům – menším přidělením jídla, útlaku, protože děti měly mnohdy německá jména, ztrátě rodinného majetku po německých prarodičích a hlavně ztrátě části rodiny. Mnoho Němců věřilo, že se za nějakou dobu vrátí, o tom se ve svých knihách zmiňuje i Štěpán Javůrek, ale to v plánu rozhodně nebylo. Do prázdných domů se postupně hrnuli dosídlenci z Čech i Slovenska.

Odsun se dotkl nejen sudetských Němců, kteří byli pohraničními usedlíky, ale i uprchlíků, kteří u nás po událostech roku 1938 hledali bezpečí. Tyto dvě formy odsunu by neměly být zaměňovány. První transport uprchlíků proběhl těsně po skončení války, 16. května 1945 v Chebu a odvezl 1200 osob. Vysídlování těchto uprchlíků bylo zcela zastaveno v červenci

⁶⁹ STANĚK, Tomáš. Organizované divoké odsuny? Online. S. 37. Dostupné z: <https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2006/01/01.pdf>. [cit. 2024-07-11], str. 26.

⁷⁰ BERAN, Jiří; BURACHOVIČ, Stanislav; KLSÁK, Jiří; ŠEBESTA, Pavel a VAICOVÁ, Romana. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovarský kraj, 2004. ISBN 80-239-3477-5, str. 156.

⁷¹ KORCOVÁ, Lucie. *Řekla jsem si, že budu radši Češkou než Němkou, vzpomíná Brinkmann na odsun Němců z pohraničí*. Online. 2023. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/ceska-odsun-nemcu-ryznov_2310211748_hof. [cit. 2024-06-17].

sovětskými úřady, ale před touto stopkou bylo nejdříve denně, později jen několikrát do týdne, vyhoštěno na 500 obyvatel německé národnosti. Českoslovenští úředníci se samozřejmě pokoušeli do těchto uprchlických transportů pašovat také sudetské Němce, jejichž oficiální odsun započal právě po lednu 1946.

Pohledy na situaci se opět liší, stejně jako pohledy na situaci v pohraničí po Mnichovu. Svědectví odsunutých Němců jsou z mého pohledu ojedinělá, protože je složité sbírat ztracené příběhy rozutečené za hranicemi a často ani nelze dohledat, kam lidé odešli. Několik příběhů z karlovarského pohraničí zpracovala Paměť národa a jedním z nich je i příběh Marie Frank, která odsun zažila jako dítě nedaleko Mariánských Lázní: *„K tomu vyhnání můžu dnes říct jen to, že jsme se houfovali jako vystrašené slepice. Matka i babička byly velmi rozčilené, všechno jsme měli opustit během půl hodiny. Jako děti jsme vůbec nevěděli, co se děje, proč teď najednou tak rychle. Matka mě poslala do prvního patra, že si mám přinést to nejdůležitější, já ale nevěděla proč. Proč musí teď všechno tak rychle pryč. A tak jsem si přinesla dětskou žehličku. Matku to naprosto rozčílilo. Jenže pro mě byla moje žehlička to nejdůležitější. Potom jsme nastoupili na vůz a měli jsme jet do Chebu do lágru. Vůbec jsem nerozuměla, proč moji rodiče tak pláčou.“*⁷²

*„Je mrazivý lednový den. Jedeme zasněženou silnicí na letiště u Mariánských Lázní, kde budeme svědky příprav odsunu prvního transportu Němců. Čistý barákový tábor, nedávno ještě ubikace americké jednotky, slouží jako sběrný tábor. Prohlížíme ubikace, čisté a vytopené světnice. Jistě málokdo z nás má dnes takto vytopený byt. Na lavicích sedí skupinky, obyčejně celé rodiny, které tvoří jednu odsuvnou jednotku. Jsou dobře živeni, dobře obuti a oblečeni. Nikde nevidíš paniky, vytřeštěných očí, nic takového, jak jsme viděli v krvavých transportech smrti, které pořádali Němci,“*⁷³ tak zní svědectví, které se pozorovateli Emilu Šípovi otisklo do paměti, ale také na stránky Rudého práva.

Celkem tak z Karlovarska v rámci organizovaného odsunu odešlo na 350 000 Němců. Jak se ale na odsun můžeme dívat z druhého úhlu pohledu? Když Němci hovoří o odsunu, používají

⁷² Odsunutí němečtí rodáci z Karlovarska vyprávějí. Online. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/de/frank-maria-20180711-0>. [cit. 2024-06-17].

⁷³ ŘEHÁČEK, Karel. *Němci na Karlovarsku v letech 1945-1948*. Plzeň: K. Řeháček, 2011. ISBN 978-80-254-9620-6, str. 210.

pro něj pojem *Vertreibung*, tedy vyhnání. V případě divokého odsunu hovoří o *wilder Vertreibung*.⁷⁴

4.1 Dosidlování

Karlovarsko se po válce proměnilo na jakési průtokové místo, ze kterého lidé odcházeli, procházeli jím do americké zóny nebo sem přicházeli z různých koutů do prázdných domů, někteří se doslova vraceli domů po roce 1938, jiní své nové doma hledali. Je těžké si představit velikost celého procesu, ale může nám pomoci to, že se jednalo o největší vnitrozemský přesun obyvatelstva v našich dějinách.

Občas se stalo, že usedlí Češi opravdu přišli k domu, jako „slepí k houslím“. V jednom z příběhů, který jsem ve svém okolí slyšela od spolužáků i vzdálených příbuzných, to bylo tak, že po válce poprosil Němec českého souseda, aby mu pohlídal dům, než se vrátí. Němec se ale do Čech už nikdy nevrátil a Čech tak dům „hlídá“ dodnes.

Tyto náhlé přítoky majetku byly způsobeny tím, že v pohraničí chyběla veřejná správa. Národní výbory a komise, které ustanovoval Košický vládní program z dubna 1945, vznikaly s velkými obtížemi a odsun měly stále na starosti vítězné mocnosti, dále také chyběla jakási centrální správa toho, co se má v našem pohraničí dít.

Nejčastěji chodili do pohraničí „za lepším“ zemědělci, kteří toužili po vlastním hospodářství, ke kterému ale vedla přes horské počasí trnitá cesta vyšlapaná odsunutou pamětí toho, jak v horách fungovat.

Nevědomost a neznalost systému některých statků také zasáhla karlovarské lázeňství, kdy v Císařských lázních byl vypracován komfortní a ojedinělý model koupelí, který návštěvníky téměř nerušil a byl šetrný ke statické stavbě. S odsunem odborníků a znalců tohoto fungování jsme si příliš neporadili a začali vytvářet systém, kterým jsme zapříčinili plesnivění budovy a její následné chátrání.⁷⁵ To je našťastí minulostí a dnes jsou karlovarské

⁷⁴ ROZSYPAL, Michael. *Následky odsunu jsou patrné dodnes*. Online. 2016. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/nasledky-odsunu-nemcu-a-osidlovani-pohranici-jsou-patrne-dodnes-rika-historik-6509157>. [cit. 2024-07-11].

⁷⁵ BĚLOHLÁVEK, Miloš. Skrz naskrz Císařskými lázněmi, Karlovy Vary, 13. 5. 2024.

Císařské lázně otevřeny veřejnosti a nabízí mnoho kulturních zážitků včetně prohlídky objektu.

Měli bychom si uvědomit, že asi málokdo vnímal odsun jako vyhánění či vytrhávání lidí z jejich domovů. V situaci a kontextu doby se odsun a dosidlování bralo jako nová příležitost, odměna za vítězství a odčinění křivd, které německý národ páchal na českém. Dosidlování bylo vnitřní československou záležitostí, zatímco odsun měly na starosti vítězné mocnosti, proto bylo vzájemné soužití Čechů a Němců vedle sebe nevyhnutelné.

V žádné jiné oblasti Sudet nebylo tak rozdílné tempo osidlování jako v západních Čechách, zejména na Karlovarsku. Perspektivní zemědělské oblasti, Horšovskotýnsko, Chodsko a Stříbrsko, se společně s lázeňskými městy dařilo osídlit poměrně rychle, problém nastal ale na Chebsku, kde stále žili Němci a Češi z vnitrozemí nechtěli žít vedle nich. Deset měsíců poté, co Ašsko a Chebsko připadlo do české správy, žilo v okrese Cheb 15 000 obyvatel české národnosti a na Ašsku to bylo 4 500 obyvatel. Z toho jich většina žila v okresních městech, proto vláda začala řešit, jak v těchto oblastech znovu obnovit zemědělství a průmysl, který se během války přeorientoval na válečnou výrobu. Tomu měl v dalších letech pomoci tzv. dvouletý plán obnovy, který probíhal od roku 1947 a jeho úkolem bylo nalákat zejména Slováky do našeho pohraničí. Na přiděly půdy a zemědělské usedlosti slyšeli také volynští Češi, Rumuni a Maďaři, které lákala vidina zbohatnutí v lázeňských městech.⁷⁶

Kromě zajištění pracovních míst bylo nutné obnovit také kulturní a společenský život, školství, tělovýchovu a další oblasti, kterými by se pohraničí rozvinulo a zajistilo tak vhodné podmínky pro žití. Některé pracovní pozice byly vybrány jako první na obsazení, jednalo se například o železničáře či učitele.⁷⁷ Tato idea ale byla napadena špatným zásobováním a bytovou krizí, kterou zapříčinilo to, že prázdné byty v Karlových Varech si rozebrali příslušníci ozbrojených jednotek.

⁷⁶ BERAN, Jiří; BURACHOVIČ, Stanislav; KLSÁK, Jiří; ŠEBESTA, Pavel a VAICOVÁ, Romana. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovarský kraj, 2004. ISBN 80-239-3477-5, str. 157.

⁷⁷ Tamtéž, str. 158.

Nedostatek pracovní síly se projevil také v Chodově, kdy při žních měl každý občan pracovní povinnost odpracovat minimálně 24 hodin na poli. Počet obyvatel v mnoha obcích klesl, příkladem nám může být obec Nová Role,⁷⁸ která v roce 1945 čítala 1020 obyvatel a o dva roky později jejich počet klesl téměř o 500. V obci se ale podařilo celkem rychle obnovit sbor dobrovolných hasičů, ochotnický spolek a ještě v září roku 1945 byla obnovena česká škola a knihovna. Na příchozí tedy kromě poměrně výjimečného českého zázemí čekalo také pracovní místo v porcelánce.

Osídlování horských oblastí bylo zřejmě horší než osídlování měst. Důvodem bylo málo pracovních příležitostí a odlehlost. Mnoho obcí a vesnic Krušných a Doupovských hor i Slavkovského lesa tak zůstalo napospas samotě.⁷⁹ Z dvou posledních jmenovaných oblastí byl v roce 1946 vytvořen vojenský újezd.⁸⁰ Z toho důvodu proběhl v těchto místech odsun a odejít museli i nově příchozí dosídlenci. Kromě vysídlení oblasti s sebou nesla vojenská cvičení také zničení památek, například kostela sv. Michaela z 18. st.

Bohužel ale některá místa, ve kterých se dříve žilo, neupadla v úplné zapomnění a v padesátých letech byla s ideovým odůvodněním bourána. Jednalo se o osídlené i neosídlené obce ležící v blízkosti hranic, př. Dubina, Hraničná.

V oblasti Krušnohoří postihl zánik 18 sídelních lokalit a v desítkách obcí najdeme jen torza budov. Tento osud se dotkl Mariánské, Přebuzi, Nových Hamrů, Oldřichova a dalších.⁸¹ Ztráty na počtu obyvatel se dotkly i větších měst například Jáchymova, Horní Blatné či Božího Daru.⁸² Poznamenána byla nejen příroda, ale také lidé, kteří zde zůstali a až do roku 1951 měli na základě Benešových dekretů omezená práva – ztráta československého občanství, majetkové konfiskace, přiděly jídla, pracovní povinnost.

⁷⁸ *Nová role*. Online. Dostupné z: <https://www.novarole.cz/mesto/historie/druha-svetova-valka-a-osvobozeni/>. [cit. 2024-07-11].

⁷⁹ BERAN, Jiří; BURACHOVIČ, Stanislav; KLSÁK, Jiří; ŠEBESTA, Pavel a VAICOVÁ, Romana. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovarský kraj, 2004. ISBN 80-239-3477-5, str. 158.

⁸⁰ *Vojenské prostory založené po roce 1945*. Online. Dostupné z: <https://prerusenapamet.eu.cas.cz/vojna3.php>. [cit. 2024-07-11].

⁸¹ BERAN, Jiří; BURACHOVIČ, Stanislav; KLSÁK, Jiří; ŠEBESTA, Pavel a VAICOVÁ, Romana. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovarský kraj, 2004. ISBN 80-239-3477-5, str. 160.

⁸² Tamtéž, str. 160.

Paradoxem ale je, slovy historika Matěje Spurného, že: „*Pohraničí mělo být místem provádění různých státních experimentů, avantgardou a laboratoří celostátní vývoje.*“⁸³ Neznalost krajiny, chybějící vzdělání i zkušenosti ale naopak zapříčinily ekonomický pokles Sudet, kde nadměrně stoupla konzumace alkoholu. Naděje do „nového“ prostoru vkládali zejména komunisté, jejichž popularita byla na vzestupu, a Sudety viděli jako prostor pro vytvoření ideální socialistické společnosti. Byla to právě komunistická strana, která zaujala strategická místa na úřadech při rozdělování půdy novoosídlencům. Novoosídlenci také značně přispěli ve volbách k vítězství komunistické strany. Na Karlovarsku získali komunisté více než polovinu hlasů.

Jizvy z rozervaných poválečných let se hojily pomalu, ale poznamenávaly krajinu, která si v neosídlených oblastech brala zpět to, co jí patřilo. Hospodáři, kteří by obhospodařovali půdy a pole, se do těchto oblastí nevrátili, aby znovu obnovili krajinu. Život se alespoň částečně vrátil do pohraničních oblastí s trendem chatařství v 70. letech. Díky tomuto trendu, který byl důsledkem zmařených nadějí pražského jara, se renovovaly některé památky Karlovarska, které čekaly na příval letních i zimních rekreantů. Turistika přišla na Karlovarsko do módy v polovině 60. let,⁸⁴ kdy se v kraji se zapomenutými příběhy začaly psát nové kapitoly, které občas netušily, na jaký děj navazují.

⁸³ Noví lidé do pohraničí: Jak vypadalo poválečné osídlování Sudet? Online. *100+1 zahraničních zajímavostí*. 2019. Dostupné z: <https://www.stoplusjednicka.cz/novi-lide-do-pohranici-jak-vypadalo-povalecne-osidlovani-sudet>. [cit. 2024-06-30].

⁸⁴ BERAN, Jiří; BURACHOVIČ, Stanislav; KLSÁK, Jiří; ŠEBESTA, Pavel a VAICOVÁ, Romana. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovarský kraj, 2004. ISBN 80-239-3477-5, str. 161.

5 Obraz odsunu Němců v občanských aktivitách

Tato naše kapitola dějin zůstala dlouho ležet pod vrstvou prachu, kterou nechtěl nikdo odhrnout a očistit. Možná je to právě z toho důvodu, že se tematika nachází z hlediska časového faktoru na okraji plynoucí propasti, *floating gap*, navíc jsme se setkali s problémem toho, že paměti této události, které si lze představit jako nitky spojující událost s komunitou, místem a dalšími lidmi, byly zpřetrhány. *Floating gap* bychom tedy nemuseli v našem případě vidět jen v časovém rámci, ale také v propasti, která se utvořila mezi odsouvajícími německými usedlíky a novoosídlenci.

Možná je naší službou minulosti nebo kolektivnímu svědomí překlenutí této propasti, aby do ní znovu nenávratně nespada lidská moudrost, komunita, zvyky a tradice předávané z pokolení na pokolení. Nejde jen o to, že jsme o výše zmiňované přišli, Karlovarsko se dlouhodobě potýká s problémy, které zapříčinil právě odsun obyvatel z pohraničí, na který pak navázaly další události druhé poloviny dvacátého století. Řeč je zejména o jáchymovském pekle, sociálních změnách, velké orientaci na těžební průmysl a otázce kvality životního prostředí.

Na politickém poli byl odsun mezi českými a německými státníky poměrně diskutován a bylo podepsáno a navázáno mnoho smluv o česko-německé spolupráci. Nějakou dobu ale trvalo, než inkoust z podpisů prosákl i přímo do společnosti, která by rozhýbala kola aktivit a otevřela téma po lidské, nikoli politické stránce.

Na dějinné události dnes nahlížíme perspektivou 21. století a s odstupem času se mění i pohledy na konkrétní situace. Když se podíváme na řešený odsun Němců z pohraničí po konci války, z výzkumu *Centra pro výzkum veřejného mínění*⁸⁵ vyplývá, že v roce 2019 považovalo odsun za spravedlivý dvě pětiny respondentů. Necelé dvě pětiny považovaly odsun za nespravedlivý. Další dotazovaní byli buď názoru, že nemáme řešit minulost, někteří

⁸⁵ Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. *Občané o odsunu a Benešových dekretech* – říjen 2019. Online. 2019. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5067/f9/pm191212.pdf. [cit. 2024-06-29].

nevěděli, co si o problematice myslet a jiní nejen, že považovali odsun za nespravedlivý, ale dokonce by byli pro odškodnění obětí.

Při podrobnějším zkoumání se ukázalo, že názory závisí na věku, životní úrovni, kraji a také na politické orientaci. Za spravedlivý považují odsun občané starší 60 let, s horší životní úrovní z malých měst a levicovou orientací ze Středočeského, Libereckého a Jihomoravského kraje. Za nespravedlivý ho považuje opak obyvatel předešlé charakteristiky zejména z území Prahy a Karlovarska.

Nejen, že se na tuto kapitolu dějin můžeme dívat, ale v místech, kde se děj této události odehrál, můžeme dodnes cítit jeho následky. Dle Štěpána Mikuly z Masarykovy univerzity poznáme dle určitých rysů místa odsunu i po sedmdesáti letech. Hlavní problém vidí v reemigraci, která je na základě studií prokazatelně vyšší v bývalých německých městech nebo osadách. I když se můžeme opřít o studie, které řešily mizení komunity v rámci holocaustu, nesmíme zapomenout, že v tomto případě odcházelo vždy jen malé procento obyvatel, během odsunu zmizela z některých vesnic téměř celá populace, protože se v pohraničí nacházely často čistě německé osady.

Jak bylo zmíněno, v těchto oblastech je vyšší reemigrace, což znamená, že se sem lidé stěhují, ale zároveň také odcházejí. V původně německých osadách a městech je míra reemigrace vyšší přibližně o 20 % než v českých osadách, což je způsobeno tím, že vyhnáním německého obyvatelstva jsme přišli o sociální kapitál – mezilidské vazby. Otázkou je, proč se ani po sedmdesáti letech nepodařilo tyto vazby obnovit.

Každý kapitál potřebuje ve své podstatě počáteční investici a jinak tomu není ani u kapitálu sociálního, a to je právě oním problémem, který vytváří v pohraničí zacyklenost: *„Mít sociální kapitál je výhodné. Když máte přátele, pomohou vám se lépe zorientovat, najít lepší práci. Jenže abyste získal sociální kapitál, musíte do něj investovat. Musíte navazovat vztahy a neustále je udržovat. Jenže když počítáte s možností, že z vesnice možná odejdete vy sám nebo vaši sousedé, nemáte motivaci do sociálního kapitálu investovat, protože by vaše*

investice přišla vniveč.“⁸⁶ Štěpán Mikula také představuje model sociální rovnováhy, který tvrdí, že existují místa s vysokým sociálním kapitálem a nízkou mobilitou a místa s nízkým sociálním kapitálem a vysokou mobilitou. Tato stabilita zpravidla nebývá narušena a to může být důvodem, proč důsledky odsunu pocítujeme i v novém století.

Jednoduše řečeno – za hlavní problém bychom mohli označit to, že v pohraničních oblastech nemáme potřebu se sbližovat se sousedy. Na to ale navazují i další problémy, jako je malý ekonomický rozvoj či nízká míra nezaměstnanosti. Jak ale ošetřit přetrvávající problém? Obce mohou občanům poskytnout zázemí pro setkávání, ale zároveň jim také říci, čím jsme způsobili problém lokality, ve které žijí. Dnes se snažíme popularizovat vědu, měli bychom tedy i svým způsobem popularizovat nelíbivé a nejednoznačné momenty našich dějin. Z kapitoly odsun Němců už pomalu sloupáváme škraloup vytvořený časovou prolukou, naším svědomím a svedením této události na kolektivní vinu. Možná by i Češi potřebovali svého Jasperse s dílem *Otázka viny*⁸⁷. Naštěstí několik pokusů o objektivní pohled na situaci máme, a to právě díky autorům, kteří se nebojí pod hustý škraloup nahlédnout. Odsun Němců můžeme pozorovat nejen v odborné literatuře, ale také v beletrii, na filmových plátnech, v aktivitách obcí či jednotlivých spolků a sdružení.

5.1 Literatura

Příběhy fascinovaly lidské pokolení od nepaměti a ještě před tím, než se dostaly na filmové plátno, jsme je mohli díky vlastní fantazii vidět mezi řádky rozehrávat popisovaný děj. I dnes patří literatura k prostředkům, které nám pomáhají komunikovat témata rezonující společností a detabuizovat je. To je možná i jedním z hlavních úkolů literatury 21. století. Po odborných publikacích týkajících se odsunu Němců, které zasáhly ve většině případů jen malý výsek lidí zajímajících se o zmiňovanou tematiku, prosáklo toto téma i do beletrie a širší veřejnosti.

⁸⁶ Mikula Štěpán v HELLER, Jakub a ENDRŠTOVÁ, Michaela. Odsun Němců vrhá na Sudety stín dodnes. Lidé se neznají a stěhují se, říká výzkumník. Online. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/odsun-nemcu-vrha-na-sudety-stin-dodnes-lide-se-neznaji/r~468599dad9ff1e9926e0cc47ab5f122/>. [cit. 2024-06-29].

⁸⁷ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Vydání čtvrté, v Nakladatelství Academia druhé. Praha: Academia, 2019. ISBN 978-80-200-2988-1.

Samozřejmě problémem beletrie je to, že si skutečnost domalovává ornamenty, které mají za úkol upoutat čtenáře. Otázkou je, zda to není v porovnání s nevědomostí či opomenutím tématu jen malá cena, kterou za rozšíření povědomí o historii platíme. Autor má tak v rukách poměrně silný nástroj a je jen na jeho uvážení, jak moc si při práci s historií dovolí ji ohýbat. U nás najdeme autory, kteří to dělají s rozvahou, ale také ty, kteří si naopak minulost kovou poměrně syrovým způsobem.

Válečná tematika čtenáře fascinuje, proto ji na trhu najdeme poměrně dost. Během toho, kdy jsme se vypisovali z válečných hrůz, jsme také začali otvírat téma poválečné. Prvotinou věnující se poválečné době v pohraničí byl Řezáčův román *Nástup*,⁸⁸ který bychom označili za „*osidlovací*.“ Protipólem k tomuto románu by byla Durychova novela *Boží duha*,⁸⁹ napsaná v roce 1955 a poprvé vydaná o 14 let později, spojující momenty dosídlení a vysídlení prostřednictvím českého a německého života. Naproti románům „*osidlovacím*“ najdeme romány „*vysidlovací*.“ Mezi ty bychom zařadili hned několik novodobých knih z dílny Kateřiny Tučkové nebo Karin Lednické.

V určitých částech republiky se vrstva zakrývající vysídlování a dosídlování pomalu odkrývá, a to nejen v beletrii, ale žádná oblast republiky nepřekypuje dostatečným množstvím, abychom se věnovali pouze jí, proto je potřeba zmínit několik autorů z různých oblastí a ukázat, jak s touto tematikou nakládají oni. Vybráni byli novodobé české autorky a autoři, na jejichž knihách můžeme ilustrovat práci s touto historickou kapitolou. Zároveň jsou jejich díla v určitém pohledu přelomová. Vzhledem k nedostatečnému množství nemohla být vybrána jen díla, která se věnují oblasti Krušnohoří, proto se budeme věnovat i knihám, které komunikují odsun, dosídlení a také česko-německé vyrovnání, i v jiných oblastech. Tyto knihy mohou autory věnující se Karlovarsku inspirovat nejen po literární stránce, ale také po stránce tematické. Štěpán Javůrek se věnuje Němcům, kteří odešli a Čechům, kteří přišli. Kdy přijde čas na ty Němce a smíšená manželství, která v rozbouřeném pohraničí zůstali? Dále by se daly do Krušnohorské beletrie promítnout

⁸⁸ ŘEZÁČ, Václav a TEISSIG, Karel. *Nástup*. 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1962.

⁸⁹ DURYCH, Jaroslav a PATOČKA, Jan. *Boží duha*. 3. vyd., v nakl. Academia 1. vyd. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0800-4.

konkrétní historické události promítající česko-německý vztah a sociální situaci obyvatel. Právě beletrie může být jedním z prostředků, jak situaci Karlovarského kraje představit v souvislostech nejen karlovarským rodákům. Literatura také může pomoci změnit negativní konotace, se kterými se kraj setkává.

Vyhnání Gerty Schnirch otevřelo čtenářům oči nejen ze zvědavosti nad počinem mladé autorky, ale také nad zapomenutým brněnským pochodem, Štěpán Javůrek je soudobým autorem, který se věnuje pro tuto práci důležité oblasti, a to oblasti Krušnohoří, do které zasazuje své postavy, a Radka Denemarková je z mého pohledu autorkou, které se podařilo v této tematice vybrousit skvost, ve kterém kloubí literární um s náročným tématem. Téma odsunu a dosidlování najdeme také v dílech dalších autorů, například v díle Aleny Mornštajnové, Alice Horáčkové, Jiřího Holuba nebo Zdeňka Šmída.

5.1.1 Vyhnání Gerty Schnirch

Dílem, které zarezovalo nejen literárním světem 21. století, je bezpochyby román Kateřiny Tučkové Vyhnání Gerty Schnirch, za který v roce 2010 získala Cenu čtenářů Magnesia Litera.⁹⁰ Právě fakt, že Kateřina Tučková získala Cenu čtenářů svědčí o tom, že naše společnost kvalitní historický román věnující se dějinnému vyrovnání potřebovala. Slovo kvalitní můžeme vnímat poměrně abstraktně, ale pokud ho budeme vnímat v takovém významu, že autoři nesešli pro senzací z historického pozadí a předvedli nám uvěřitelnou hru vycházející z podložených faktů, rozhodně je toto přívlastek, který románu brněnské autorky z mého pohledu patří.

Kateřina Tučková je známá tím, že nemá strach ze zapomenuté historie, ba naopak, možná právě to fascinuje jak čtenáře, tak literární kritiky. Ve zmiňovaném díle se ocitáme uprostřed brněnského pochodu smrti s hlavní hrdinkou česko-německého původu, Gertou, které pochod i její původ určil tempo života jí samé i její dcery. V knize narážíme na základní problematiku předurčeného původu, kvůli kterému si Gerta sama nemohla stranu vybrat, ale vybrali ji za ni rodiče a dějinné okolnosti. Na tomto základním kameni, který jí byl

⁹⁰ *Magnesia Litera 2010*. Online. Dostupné z: <https://www.magnesia-litera.cz/rocnik/2010/>. [cit. 2024-07-03].

přidělen, Gerta postaví celý svůj život. Přežije pochod smrti, nucené práce a vrací se do Brna, kde její malá dcera začne chodit do školy. V románu se setkáme s problematikou života na okraji společnosti Němců, kteří se vrátili, či s poválečnou šikanou za jejich původ.⁹¹ Možná právě obraz přetahující kontury historické reality ukazující, kolik životních sil, odhodlání a příležitostí vzal vztah Čechů vůči Němcům v poválečných letech, vytvořil kolem knihy natolik potřebný oblak, který zalil i veřejnost, která se o poválečné dění nezajímala.

Pokud bychom měli na díle něco vyzdvihnout, jsou to rešerše a svědectví, na kterých je příběh postaven. Tento fakt hodnotí kladně i němečtí čtenáři, kteří dílo dostali přeloženo až devět let po jeho vydání.⁹² Síla tématu a pachů křivd, které se bezpochyby děly a ovlivnily další generace, byly silnější než kliše, která k románu patří a najdeme je tam. Zároveň zde najdeme také důležitý moment, odsouzení kolektivní německé viny: „*Ikdyby byla jedna z nich von Neurathová, copak takové ženské s malýma děckama za něco můžou?*“⁹³

Samozřejmě, že bychom si v románu mohli udělat několik záložek s otazníky. Jak moc je věrohodné protektorátní Brno? Byl nutný moment incestu mezi Gertou a jejím tyranským nacistickým otcem? Proč nemušela Rakušanka Zipfelová odejít z Perné a za jakých okolností u ní mohla Gerta zůstat? Zároveň se ale můžeme ptát, jestli by román vytvořil stejné udivení, kdyby autorka v některých faktorech ubrala. Kniha je totiž jakousi pavučinou spletenou z několika vyprávění a historie. Postava Gerty je taktéž postavena na reálném základu, kolik toho ale skutečná Gerta prožila se už nedozvíme.

K tomu, že se město Brno v roce 2015 oficiálně omluvilo⁹⁴ za brněnský pochod smrti, přispěla také osvěta, která se Kateřině Tučkové díky jejímu dílu podařila. I tento malý krok byl střípkem ke smíření s minulostí a česko-německou vinou. Právě alespoň o symbolické

⁹¹ Z rozhovoru s pamětnicí, rodinnou příbuznou, mám potvrzeno, že k šikaně mezi českými a německými dětmi docházelo. Často to bylo na základě německých jmen či faktu, že některé děti hlídané německými prarodiči neuměli příliš dobře česky.

⁹² KÖPF, Maria. *Když se historie chytne za nos*. Online. Dostupné z: <https://www.goethe.de/prj/jad/cs/kul/21833697.html>. [cit. 2024-07-03].

⁹³ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. 2., brožované vydání, dotisk v r. 2018. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-413-2.

⁹⁴ *Omluva za brněnský pochod smrti*. Online. 2015. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/jihomoravsky/brno-se-omluvilo-za-pochod-smrti-nemecky-mluvicich-byvatel/r~0969197afe4c11e499590025900fea04/>. [cit. 2024-07-11].

vyrovnání účtů usiluje také hlavní aktérka románu, Gerta, jejíž život řídily více dějinné události než ona sama.

Kateřina Tučková vyvolala zájem nejen o poválečnou tematiku, ale také uspokojila potomky a pamětníky přeživších. Zároveň odkryla náplast schovávající ránu, o které se s ní nikdo z obyvatel Brna nechtěl bavit. Za to vše ji Němci považují za „*vlažkovou lod' mladé české literatury*“.⁹⁵ Její čtení zahájilo vlnu vzpomínání na české i německé straně. Autorka sama tvrdí, že jsme se jako Češi s touto kapitolou ještě plošně nevyrovnali a některé rodiny, které ulehly do teplých peřinách po Němcích nechtějí toto téma vůbec otvírat.⁹⁶

Zároveň se zde setkáváme také s tématem ztráty zázemí, které Gerta bezpochyby vinou velkých dějin zažila. K tomu zažívá nejen ztrátu kořenů na rovině geografické, ale také na rovině osobní, kdy přichází o členy své rodiny. Zároveň se setkáváme stejně jako v díle Radky Denemarkové s tématem ztráty identity.⁹⁷ Co ji určuje? Státní občanství, jazyk, rodiče nebo země, ve které románové hrdinky žijí?

5.1.2 Dílo Štěpána Javůrka

Každý střípek dějin, který zatěžkává i budoucí generace, i když mnohdy nevědomky, by si zasloužil někoho, kdo ho zasadí do správného obrazu nebo ho vyndá. V případě západních Čech se o vzpomínání na poválečnou dobu v nejzápadnějším koutě našich dějin pokouší Štěpán Javůrek. U Kateřiny Tučkové jsme se věnovali konkrétnímu dílu, protože ve svých dalších dílech otevírá jiná palčivá témata naší historie, zatímco o Štěpánu Javůrkovi můžeme říci, že Krušnohoří ovlivnilo zatím většinu jeho tvorby, protože děj je situován do míst zaniklých osad a obcí.

⁹⁵ ČTK. „Vlažková lod' mladé české literatury.“ Román Tučkové získává v Německu příznivé recenze, ona je nechte Zdroj: https://www.lidovky.cz/orientace/kultura/roman-tuckove-ziskava-v-nemecku-priznive-recenze-ona-je-necte-nechci-riskovat-zklamani.A190322_124443_in_kultura_ele. Online. *Lidovky.cz*. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/orientace/kultura/roman-tuckove-ziskava-v-nemecku-priznive-recenze-ona-je-necte-nechci-riskovat-zklamani.A190322_124443_in_kultura_ele. [cit. 2024-07-03].

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ KUBOVÁ, Hana. *Obraz odsunu a česko-německých vztahů v současné české próze*. Online. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. 2019. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/fc0fz/>, str. 46.

Pro Štěpána Javůrka jsou místa, o kterých píše, domovinou, stejně je tomu u Kateřiny Tučkové a zmiňovaného románu. Možná zájem těchto autorů probudil genius loci těchto míst, který je v Krušnohoří, zejména v bývalých obydlených místech, velice patrný: „Ty zaniklé obce jsou opravdu fenomén Krušnohoří a nechci, aby to znělo nějak pateticky, ale vždy mám pocit, že když v nějaké takové osadě jsem, tak ta přítomnost někoho nebo něčeho je prostě cítit. Myslím si, že je to tím, že když tam 500 let žili lidé, děti tam chodili do školy, pohřbívali se tam, ženili se tam, snažili se tam přežít, pracovali tam. To, že zbouráte ty domy a vyženete ty lidi neznamena, že zmizí ta energie těch míst.“⁹⁸

V rozhovoru pro Radiožurnál ⁹⁹ uvedl Štěpán Javůrek, že prvním impulsem pro napsání Chaloupek byla jejich návštěva, při které mu kamarádka řekla, že tu dříve žili lidé. V tu chvíli chtěl znát scénář příběhu, který se zde odehrál. Osudy zaniklých obcí jsou jako dva magnety se stejnými póly, odpuzují se, ale stejně je toužíte i přes odpor připojit k sobě. To může být důvodem, proč se Javůrkova prvotina dostala k nemalému množství čtenářů. Mnoho lidí totiž do oblasti Krušných hor jezdí na dovolené a krajina je uchvacuje stejně jako Štěpána Javůrka: „Někdy je mi trošku líto, že ty zaniklé obce jsou hodně vyhledávané turisty, protože jsou to krásné nedotčené lokality a ty turisté tam stojí, obdivují ta místa, ale vůbec neví, o tom, co tam bylo před nimi, a jaký neuvěřitelně silný příběh ta místa mají. To je důvod, proč se snažím tu krajinu přibližovat čtenářům, aby k ní získali hlubší vztah.“¹⁰⁰

Dílo Chaloupek bylo vydáno v roce 2020. Děj se odehrává v bývalých osadách s téměř učenicovým poválečným osudem. Obec Chaloupek si vzala zpět krajina, po válce ji postihlo vysídlení a plný život se do těchto míst už nevrátil. To, že krajina byla propůjčena také lidem dnes připomínají už jen rozvaliny domů. K zániku obce také přispělo připadnutí do hraničního pásma a demolice některých pozůstalých domů v 50. letech.¹⁰¹

V osadě Jelení najdeme dnes jen jeden malý památník vztyčený rodáky a dva domy. Po vysídlení se přichozí do obce příliš nehrnuli, takže osada zela prázdnotou. Když se zde

⁹⁸ JAVŮREK, Štěpán. *Host Lucie Výborné* [Podcast]. Radiožurnál © 2023

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ URBAN, Michal. *Zaniklé obce-Chaloupek*. Online. Zaniklé obce. 2007. Dostupné z: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1445331>. [cit. 2024-07-04].

měl v 60. letech konat Závod Míru, bylo nepřipustné, aby vedl uprostřed vybydlené vesnice. V okolí rozvalin byly vybagrovány jámy, do kterých byly nahrnuty zbytky staveb.¹⁰² Osudu osady přihlížejí dva poslední stojící domy, dnešní restaurace a Villa, nejmodernější dům celé vesnice, který si na sklonku 19. století nechal vystavět pekař. Po odsunu byl dům využíván jako ubytovna pohraniční stráže a rekreační středisko Ministerstva zahraničních věcí. Od roku 1997 zůstal dům napospas osudu, který ale změnil rok 2014. V tomto roce koupila Villu česko-indická rodina, která v něm začala psát zcela odlišnou kapitolu, dům opravila a vytvořila z něj penzion.¹⁰³

Štěpán Javůrek zasazuje právě do těchto míst příběh, který byl dříve mnohdy ukončen odsunem Němců. Na rozdíl od Kateřiny Tučkové se otázce kolektivní viny nevěnuje tak hluboce a nevyužívá generační přenášeni a vliv událostí, i když sám tvrdí, že důsledky, které označuje za „*mělké kořeny*“ pozorujeme i dnes. V knihách představuje zejména osud dosídlenců, který se občas proplete s životy původních obyvatel, a do jejich dnů nám promítá dějinné události protkané nemilosrdným horským prostředím.

Jeho díla se spíše než úvahou nad kolektivní vinou zabývají prostředím, osudy a narážkami na to, že jsme se odsunem připravili o lidovou moudrost, kterou rodáci z dnes již zaniklých obcí nosili v sobě. Na tuto problematiku naráží v několikadílné sérii *Sudetský dům*, kde německá rodina učí příchozí českou starat se o domácnost ve specifických horských podmínkách.

Trilogii *Sudetský dům* bychom mohli přirovnat k románové kronice Karin Lednické, *Šikmému kostelu*.¹⁰⁴ Díla si v našich končinách nemohou být vzdálenější, každé vzniklo na jiném konci republiky, ale uprostřed se potkávají v tom, že historii nevykládají na neutrální časové ose, ale na osudech rodin. Karin Lednická nám nabídne několik scénářů odehrávajících se v rozvětvené rodině, do které nám promítne hned několik možných variant. Štěpán Javůrek k hlavnímu promítání využije mladého chlapce plného ideálů,

¹⁰²LANDA, Miroslav. *Zaniklé obce-Chaloupky*. Online. Zaniklé obce. 2007. Dostupné z: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1470061>. [cit. 2024-07-04].

¹⁰³JANSTOVÁ, Alice. *Mezi Jeleny*. Online. 2018. Dostupné z: <http://www.mezijeleny.cz/p/o-mezi-jeleny.html>. [cit. 2024-07-04].

¹⁰⁴LEDNICKÁ, Karin. *Šikmý kostel: románová kronika ztraceného města*. Ostrava: Bílá vrána, 2020, 2021, 2024. ISBN 978-80-88362-00-5.

který do pohraničí přichází se svou rodinou, která si do malé obce Skláře, Glasendorf, přijela splnit sen o vlastním hospodářství.

Z historického hlediska narážíme na problém pojmenování obce. V bývalých Sudetech existuje hned několik obcí s tímto názvem. Pokud by se mělo jednat o Skláře nedaleko Mariánských Lázní, muselo by německé pojmenování znít Flaschenhütte, pokud se uchýlíme k závěru, že cílem této trilogie není podat věrný obraz o historii jedné z těchto obcí, ale vykreslení obrazu soužití Čechů a Němců po válce, mohli bychom být spokojeni. V románu nechybí hlavní kliše, láska a rovnou mezi českým dosídlencem a německou dívkou, Paulou, kterou mladý František viní z války jako všechny Němce. Právě láska k ní mu ukáže, že všichni Němci nejsou stejní a nechtěli válku. Vina z mého pohledu ale není hlavním tématem.

V prvním díle románu najdeme ukázkou toho, že dosídlování a odsun probíhal paralelně, takže české rodiny žili vedle německých. Hrdinové tohoto románu tento fakt ale obrací ve svůj prospěch a od původních obyvatel se učí, jak se starat o hospodářství v nehostinném horském prostředí. Zároveň několikrát narazíme také na myšlenku, že Němci doufají v návrat, se kterou jsem se z osobní zkušenosti setkala poprvé a pomohlo mi to pochopit, jak se odcházející museli cítit.

Těžko hodnotit, jestli některé události byly využity jen pro senzaci nebo pro sytější barvy pohraničních příběhů. V knize narazíme také na problémy nižší třídy, která do pohraničí přišla-závislost na alkoholu, hazard, vliv komunistů, slepou uličku končící sebevraždou, problémovou romskou menšinu a samozřejmě rozdělení mladé lásky.

Pokud se zamyslíme nad motivací románu, řekli bychom, že nejde o žádné veřejné vyrovnání či omluvu, ale jde o to, aby lidé žijící v pohraničí mohli díky těmto vytvarovaným osudům zapustit „*mělké kořeny*.“ Příběhy z míst, kde lidé vyrůstají se většinou tradují ústně, což bylo na Karlovarsku znemožněno, proto si je musíme znovu vytvořit a pokud budou alespoň trochu odrážet to, jak se lidem žilo, budeme blíže našemu zapuštění kořenů. Pohraničí scházejí nejen příběhy, ale také nářečí a tradice.

Když se podíváme na mapu, každý kout naší republiky má nějaká jazyková specifika. Obyvatelé Karlovarska jsou ale většinou dosídlenci. S odsunem jsme tak odsunuly i česko-německé nářečí. Kniha v tomto směru podává vlnavý ale důležitý moment uvědomění ve chvíli, kdy Smolíkovi přijíždí do Sklářů a zjišťují, že budou v domě ještě nějakou dobu žít s rodilými Němci. Paní Smolíkovou nejvíce udiví fakt, že na ni Němka z jejího budoucího domu promluví česky.

Jak je patrné z recenzí a komentářů pod autorovými knihami, jeho příběhy nalákaly nejen do Chaloupek mnoho turistů, kteří už nejezdí za romantickou krajinou, ale také za jejím příběhem: „*Román o životě lidí z této obce z pera Štěpána Javůrka mě přivedl do tohoto malebného údolí. Byla jsem překvapená až dojata, jak to tu působí malebně.*“¹⁰⁵

Tajemné osady Krušnohoří tak žijí alespoň v myslích lidí, kteří si při procházení představují osudy, které se v nich odehrávaly. Nejen, že bychom na ně neměli zapomenout, ale měli bychom se také pokusit jim život vrátit, ať už po vzoru rodiny, která v Jelení provozuje penzion, nebo jinými způsoby, které si představíme v další části práce. V roce 1945 bylo v těchto místech násilně přetrženo předávání nehmotného dědictví z generace na generaci. Příběhy a slavné osobnosti Krušnohoří probouzí k životu společně se Štěpánem Javůrkem Michal Urban ve společné publikaci *Krušnohorské osudy*, ve které najdeme 20 příběhů napříč celými Krušnými horami popisující osobnosti, zaniklé obce, historické události.¹⁰⁶

Dle svých slov se Štěpán Javůrek začal o poválečné dění zajímat z toho důvodu, že nesouzněl s jednobarevností děl, která vznikala přibližně do roku 2000: „*Za minulého režimu knihy, které popisovaly konec války a odsun Němců, byly velice tendenční. Všichni Češi byli hodní a všichni Němci zlí. Některé knihy po revoluci byly tendenční s opačným znamínkem. Vznikaly práce typu zlý Masaryk a zlá republika, hodní Němci to odnesli od zlých Čechů. Ani jedno se mi nelíbilo a myslím si, že teprve známé české autorky, které ta témata uchopily kolem roku 2000, třeba Kateřina Tučková, Alena Mornštajnová, Alice Horáčková, přišly s vyváženým pohledem.*“¹⁰⁷

¹⁰⁵FIŠROVÁ, Vlasta. *Zaniklé obce-Chaloupky*. Online. Zaniklé obce. 2007. Dostupné z: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1445331>. [cit. 2024-07-04].

¹⁰⁶JAVŮREK, Štěpán. *Host Lucie Výborné* [Podcast]. Radiožurnál © 2023

¹⁰⁷JAVŮREK, Štěpán. *Host Lucie Výborné* [Podcast]. Radiožurnál © 2023

Štěpán Javůrek představuje Krušnohoří nejen na papíře, ale také uprostřed kulis jeho románů. Pro veřejnost pořádá komentované prohlídky a v současné době se od osidlování přesouvá nejen ve třetím díle knihy *Sudetský dům do 50. let*, kde si lidé způsobovali mnoho křivd navzájem. Jednou z jeho posledních aktivit je spolupráce na festivalu Řetízkárna, jehož úkolem je dlouhodobě odhalit minulost města Jáchymov. Pokud bychom v krušnohorských vodách hledali autora, který také v krásné literatuře mapuje česko-německý příběh, narazili bychom na Zdeňka Šmída a jeho knihu *Cejch*¹⁰⁸ vydanou v roce 1992. Jedná se o ságu německé rodiny žijící na české straně hor, která začíná už v 15. století a ukazuje kopcovitý terén nejen regionu, ale také česko-německých vztahů. Knihu adorují nejen literární kritici, mezi které patří také Milan Jungmann,¹⁰⁹ ale také autor, jehož dílo jsme rozebrali v předešlých řádcích.¹¹⁰

5.1.3 Peníze od Hitlera

O kvalitách rozebíraného díla svědčí množství cen, které za něj Radka Denemarková posbírala. Kniha *Peníze od Hitlera* se pyšní nejen cenou Magnesia Litera, ale také německou usedomskou cenou, kterou Denemarková získala jako první česká autorka.¹¹¹ Důvodem, proč bylo toto dílo zvoleno jako součást této práce je, že se autorce podařilo v několika stránkách propojit to, co najdeme u obou předešlých autorů. Radka Denemarková přichází do literatury stejně jako Kateřina Tučková s novým tématem, hlavní hrdinkou románu je německá Židovka původem z české vesnice Puklice. Zároveň dílo ukazuje, stejně jako díla Štěpána Javůrka, malebné vesnické vztahy. K tomu Radka Denemarková vše dohrává bravurní jazykovou výstavbou, která čtenáři občas umožní se podívat doslova dovnitř postavy.

Pokud bychom se ptali po motivu díla, najdeme zde podobný motiv jako u *Vyhnání Gerty Schnirch*. Přímo se sice nejedná o zadostiučinění či omluvu samotné hlavní hrdince Gitě, ale

¹⁰⁸ ŠMÍD, Zdeněk. *Cejch*. Praha: Euromedia Group-Knižní klub, 1992. ISBN 80-85634-01-5.

¹⁰⁹ *Cejch*. Online. 2024. Dostupné z: <https://www.radioteka.cz/detail/croslovo-948370-cejch>. [cit. 2024-07-04].

¹¹⁰ JAVŮREK, Štěpán. *Host Lucie Výborné* [Podcast]. Radiožurnál © 2023

¹¹¹ *Peníze od Hitlera mají německou knižní cenu*. Online. 2012. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/kultura/penize-od-hitlera-maji-nemeckou-knizni-cenu-272025>. [cit. 2024-07-04].

jejím rodičům, majetným německým Židům. V příběhu narazíme na tematiku bezprostřední touhy po pomstě na Němcích. Gita se vrací z koncentračního tábora a její domov se stal domovem někoho jiného. Karty se obrátily a zaměstnanci, kteří dříve pracovali pro Gitina otce, nyní zaměstnávají Gitu opovrhováním, hladověním a tvrdou prací. Nikoho nezajímá, že Gita měla československé občanství, že její otec byl chlebovárcem poloviny Puklic, že přišla z koncentračního tábora, všichni si jen pamatují, že doma mluvili německy, a to z nich dělá viníky války.

Denemarková nezapomíná ani na to, že všichni Češi nepatřili mezi pomstychtivé. Díky pár Čechům, kteří z různých důvodů Gitě pomohli, se Gita dostává nejprve do sběrného tábora připraveného na odsun, odkud ji proveze ven československý důstojník. Celý děj knihy je zastřen jakousi mlhou útržkových snů a pocitů, které Gita prožívá a autorka nám je dovoluje prožívat s ní. Máme šanci, stejně jako u Gerty Schnirch, s Gitou prožívat těžké chvíle, které zapříčinil její původ a polemizovat nad tím, zda si opravdu za něco může sama nebo je její osud tak hluboko vyrytý dějinami, že ho ani svou vůlí nemůže přepsat.

Za důležitý moment považuji osobně také to, že kniha otevírá téma toho, proč se někteří Němci přihlásili před propuknutím války k nacistické ideologii. Mohli jsme pak soudit lidi, kteří ji podpořili pouhým podpisem z čistého strachu o rodinu: „*Tomu se, děvenko, říká hákový kříž, to jen aby mi naši dali pokoj.*“¹¹² To byl případ i Gitina otce, kterého ani jeho příslušnost, jazyk, jméno neochránily před koncentračním táborem, stejně jako zbytek jeho rodiny.

Hlavní motiv románu, který považuji za stěžejní nejen pro tuto práci, ale pro vyrovnání se s historií, vidím v zásuvce jménem „očistění“, do které Gita Lauschmannová ukládá jednotlivé spisy příběhů, kterými jako by odůvodňovala, proč tato zásuvka vůbec existuje. Denemarková se nebojí v knize ztvárnit maloměšťáctví. Zároveň zde najdeme právě problém, na který se v rámci poválečných odplat dlouhou dobu naráželo, lidé, kteří hrůzy prožili nebo je sami konali, byli ještě naživu a často je viděli jen svými očima, které často

¹¹² DENEMARKOVÁ, Radka. *Peníze od Hitlera*. Třetí vydání. Brno: Host, 2021. ISBN 978-80-275-0514-2, str. 238.

propůjčili i dalším generacím, a tak jsme se na myšlenku vyrovnání nedívali spravedlivě, ale se strachem o „svůj“ majetek, ať už po Němcích nebo po Židech.

Dílo je stejně jako předešlé knihy fiktivním vyobrazením reálné skutečnosti. Sama Denemarková pro svůj příběh našla oporu v článku o puklické Židovce¹¹³, které obec odmítla vrátit majetek. Ono zakořeněné myšlení se v románu projevu hlavně v momentech, kdy se Gita v roce 2005 vrací do Puklic a jejím požadavkem je pouze vybudování pomníčku pro otce a splnění snu o zemědělském muzeu, protože si nepřeje, aby dějiny a lidé viděli její rodiče jako německé vykořisťovatele, které z nich kontury sousedů a dějin udělali.

Gita pro svůj nápad najde oporu v mladém rodákovi z vesnice, který se snaží místní přesvědčit, že vybudování pomníku nikomu neublíží, místo zamyšlení se mu ale od místních dostane pouze nadávek a nepochopení. V této fázi románu se můžeme ztotožnit právě s hrdinou, který jde proti maloměstskému proudu a dojít alespoň k myšlenkovému dialogu a zamyšlení nad naší vinou tím, jak ji můžeme odčinit.

Spisovatelka nám zároveň ukazuje, že stejně jako nemůžeme vystříhnout část dějin, nemůžeme vystříhnout ani kus našeho života. Slet událostí z Gitina života se totiž dozvídáme až poté, kdy žádá obec o částečnou rehabilitaci a místní na ni vytahují různé situace a momenty, které ovlivnily nebo ovlivní její šance na úspěch. Jak už bylo řečeno, autorka se nebojí jít až na dřeň, obrazně i realitou se díky literárnímu jazyku díváme dovnitř Gitina života, a to nám pomáhá pochopit nejen dílo, ale mentalitu lidí, kteří problematizovanou paměť prožili.

Román nás v nemalém množství částí zaskočí, ale také donutí k sebereflexi a přemítání nad tím, jak můžeme pracovat s vinou. Naší i druhých. Konec díla, ve kterém doktorka Lauschmannová cizí rukou umírá nad rozepsaným příběhem svého života bychom mohli považovat za klišé, ale musíme si uvědomit, že je to klišé, které se nám děje. Pamětníci, kteří si stále nesou křivdy nejen z války, odsunu, dosidlování v sobě pomalu odcházejí

¹¹³ *Spisovatelku nominovali na literární cenu*. Online. 2007. Dostupné z: https://kutnohorsky.denik.cz/volny-cas/uj_denemarkov_roman20070415.html. [cit. 2024-07-04].

a vzpomínky a jejich osobní svědectví mizí s nimi. Společně se smířením jim tak můžeme nabídnout vzájemný dialog, který nebude hledat vinu, ale naopak odpuštění a pochopení.

I když paměť lidí umírá, paměť míst je stále živá, jak jsme si představily v úvodních kapitolách, proto bychom měli využít příležitosti a nebát se tyto části propojit. Zároveň by některá slepá místa naší dějinné osy měla být vybarvena, jinak se nikdy nevymotáme ze zacyklenosti problémů, kterými některé oblasti trpí dodnes, například právě oblast Karlovarska. Literatura je jedním z prostředků, který nám nabízí pochopení a vyrovnání. Na nás je jen to, jaká díla nám k tomu poskytnou příležitost. Výše zmíněné tituly měly kromě dílčích věcí společně jedno, chtěli ukázat, že člověk je pořád člověkem, ať už je Čech nebo Němec.

Radka Denemarková se stejně jako Kateřina Tučková nebojí vynášet zapomenutá témata, naopak, a v tom je možná kouzlo jejich úspěchu, který možná také svědčí o tom, že už se ani my jako společnost nebojíme podívat kostlivcům do očí nebo jsme při nejmenším jimi fascinováni: „*Tabu dnes neexistují v oblasti sexu, násilí, smrti, náboženství... A přitom je současná literatura slepá ke kostlivcům, které má český národ nacpané ve skříni, kdybychom tu vyřezávanou almaru otevřeli, tak nás to zavalí. Kostru po kostře si беру, prosvětluju si je přes lidské osudy. Zpětně nelze trestat, ale je nutné pojmenovat. Ne, já chci, aby moje knihy byly zaseklou kostí v krku, ne moučником po večeři. Žádná klišé, žádná tabu.*“¹¹⁴

5.2 Projekty, organizace a spolky věnující se česko-německým vztahům

Lidé, kteří museli po roce 1945 Československo opustit, s sebou rozhodně nevzali všechno, a tak jejich stopy občas vidáme dodnes. V některých městech narazíme na německé nápisy, hřbitovy a pozůstatky toho, že tu po staletí němečtí obyvatelé žili. Indicie, které by lidi na ulicích dovedly k tomuto závěru měly být ve velkém odstraňovány, což se ale ne úplně dařilo kvůli finanční situaci, která v poválečných letech panovala. Pobízení k odstraňování těchto symbolů jen přispělo k tomu, že se o odsunu Němců nemluvílo a toto téma bylo dlouhou dobu komunikováno s jasným narativem odplaty.

¹¹⁴ *Spisovatelku nominovali na literární cenu.* Online. 2007. Dostupné z: https://kutnohorsky.denik.cz/volny-cas/uj_denemarkov_roman20070415.html. [cit. 2024-07-04].

Jak dokazuje předešlá kapitola, s novou dobou přišel i nový pohled na dějiny a kromě literatury se česko-německé vztahy začaly řešit v různých organizacích a iniciativách, které se pokoušejí o znovunavázání česko-německých vztahů. Některé z nich si nyní představíme. Je nutné podotknout, že vymezené tematice odsunu a dosidlování se věnuje málo konkrétních aktivit, ale vzhledem k organizacím a jejich záměru znovu navázat vztahy tam, kde byly přetřhány, si představíme i organizace se širší působností a větším záběrem.

5.2.1 Česko-německý fond budoucnosti

V roce 1997 byl zřízen Česko-německý fond budoucnosti¹¹⁵. Důvodem jeho vzniku bylo nasměrování česko-německých vztahů po pádu železné opony tím správným směrem, protože rány 20. století zůstaly otevřené a nezhojené. Tento projekt se nezabývá pouze jednou tematikou, ale vším, co se česko-německých vztahů týká - vypisuje granty na zajímavé iniciativy, které může vyplnit každý, má několik publikací, pořádá výměnné pobyty pro studenty, pořádá setkávání a podporuje spolupráce českých a německých obcí, nabízí stipendia.

V návaznosti na tento projekt vznikla iniciativa Rok na hranici¹¹⁶, která působí ve více koutech Česka i Německa. Na akcích dochází k propojení Čechů a Němců. Z projektů, které byly realizovány musíme zmínit Noc kostelů,¹¹⁷ která se odehrála na Tachovsku a promítla do sebe vzpomínku na odsun Němců. Do Noci kostelů se tak zapojily i kostely, jejichž prázdnotu zapříčinil právě odsun a až teď se jim díky dostatku finančních prostředků blýská na lepší časy. Když se vrátíme zpět do Krušnohoří, v září roku 2023 se na Kovářské odehrál Festival dobré nálady¹¹⁸ pod vedením Kláry Mikšíčkové. V prostoru bývalé továrny na rybí konzervy byl připraven ve spolupráci se spolkem DoKrajín program pro děti i dospělé z Čech i německého Saska.

¹¹⁵ *Česko-německý fond budoucnosti*. Online. 2024. Dostupné z: <https://www.fondbudoucnosti.cz/>. [cit. 2024-07-07].

¹¹⁶ *Rok na hranici*. Online. 2024. Dostupné z: <https://roknahranici.cz/>. [cit. 2024-07-07].

¹¹⁷ *Noc kostelů*. Online. 2024. Dostupné z: <https://roknahranici.cz/region/oberpfalz-tachovsko/>. [cit. 2024-07-07].

¹¹⁸ *Festival dobré nálady*. Online. 2023. Dostupné z: <https://roknahranici.cz/region/erzgebirge-krusnohori/>. [cit. 2024-07-07].

5.2.2 DoKrajin

Zmíněný spolek DoKrajin¹¹⁹ určitě také stojí za pozornost, protože má na svědomí hned několik aktivit, které se v pohraničí realizovaly. Jedním z nejvýraznějších počínů tohoto spolku je podílení se na landartovém festivalu v zaniklé obci Königsmühle, která takto ožívá od roku 2012. Zároveň se podílel také na vytvoření útulny, kde je možné si uvařit či přespát přímo v jednom z bývalých domů. Spolek také zajišťuje sousedská česko-německá setkání podporující komunitu a vzájemné porozumění. Spolupráci navázal také s pražskou střední školou ve vzdělávacím a tvůrčím projektu „Jak nebýt za Pražáka“. Do velkého projektu se členové DoKrajin pustili v roce 2021, kdy rekonstruovali bývalou rybičkárnu Antona Kally, která je dnes známá pod názvem Krušnohorský poutník¹²⁰ a je zázemím nejen pro spolek, ale také pro stezkaře, kteří se vydají na Stezku Českem.

Budova bývalé rybičkárny na Kovářské hraje v historii Krušných hor poměrně důležitou roli, protože od konce 19. století do první světové války zaměstnávala na 600 lidí a svým ojedinělým zahraničním sortimentem, který se dále zpracovával měla vysoký potenciál k dalšímu růstu. Po roce 1945 byla do továrny dosazena národní správa, v roce 1950 byl podnik znárodněn a o dva roky později byl závod zavřen. Historii celého objektu se podařilo zpracovat žákům základní školy do videa.¹²¹ Kromě toho, že dnes v budově najdeme ubytovnu, byly zde vytvořeny také prostory pro filmaře a komunitní setkávání, kde probíhají také různé workshopy a vícedenní akce. Rybičkárna tedy díky spolku popadla nový dech, a i když se v některých akcích obrací na minulost, přemýšlí nad tím, jak nám může posloužit v 21. století.

5.2.3 Antikomplex

Další organizací věnující se českému pohraničí je organizace Antikomplex,¹²² jejíž cílem je společenská osvěta vycházející z kritického a nejednostranného pohledu na dějiny.¹²³ Vysvětluje nám také základní principy svobodného občana, které vidí mimo jiné také v aktivním vztahu k prostředí a veřejnému dění. Kromě osvěty vydává publikace, hledá

¹¹⁹ *DoKrajin*. Online. 2024. Dostupné z: <https://dokrajin.cz/>. [cit. 2024-07-07].

¹²⁰ *Krušnohorský poutník*. Online. Dostupné z: <https://krusnohorskypoutnik.cz/>. [cit. 2024-07-07].

¹²¹ ZŠ KOVÁŘSKÁ. *Historie rybičkárny*. Online.

Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=IMGOkFekZO8&t=45s>. [cit. 2024-07-07].

¹²² *Antikomplex*. Online. 2024. Dostupné z: <https://antikomplex.cz/>. [cit. 2024-07-07].

¹²³ Tamtéž.

místa pro společný dialog a tvoření příběhů, ve svých výstavách se zabývá zejména válečným a poválečným děním v Sudetech, což je hlavním tématem i jejich současného vzdělávacího programu s názvem Spurensuche,¹²⁴ který se tematicky věnuje přichozím obyvatelům po roce 1945. Příběhy dosidlování mohou účastníci ve věku od osmnácti do šestadvaceti let poznávat v rámci cyklovýletů, které budou provázány besedami s pamětníky a historiky. Organizace se snaží ve svých aktivitách i publikacích věnovat všem oblastem našeho pohraničí, ať už pomocí právě zmiňovaných příběhů nebo fotografických výstav a publikací.

5.2.4 Paměť národa

O něco širší pole zájmu než předešlá organizace má projekt Paměť národa.¹²⁵ Paměť národa se zabývá celkovým uchováním paměti napříč nejen naší republikou, ale také dějinami. Od svého počátku se jí podařilo vytvořit jednu z největších světových sítí paměti a své zázemí našla v každém koutu České republiky. V Karlovarském kraji existuje pobočka Paměti národa teprve od roku 2022 a tematiky odsunu a dosidlování se dotkla v panelové výstavě¹²⁶ z roku 2023, kde byly vyprávěny příběhy pamětníků z kraje ve 20. století. Konkrétní příběhy, mezi kterými najdeme i ty poválečné, jak s tématem vysídlení, tak dosídlení, jsou dohledatelné v databázi Karlovarského kraje.¹²⁷ Vzpomínky odsunutých obyvatel jsou zmapovány také v projektu Odsunutá paměť,¹²⁸ který není lokálně vymezen, ale je vymezen pouze tématem a dostanete se k němu až po přihlášení, takže není volně dostupný. Jako největší česká organizace zabývající se pamětí má Paměť národa zásah do mnoha oblastí, vydává svůj magazín, má svou databázi pamětníků i badatelů, spolupracuje se školami, kde děti v rámci projektu mohou zpracovávat příběh jimi zvoleného pamětníka, podílí se na tvorbě inscenací a vydává publikace.

¹²⁴ *Spurensuche*. Online. Dostupné z: <https://www.antikomplex.cz/cs/novinky/spurensuche-2024-vitejte-pribehy-o-ne-vitanych-prichozech>. [cit. 2024-07-11].

¹²⁵ *Paměť národa*. Online. 2024. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs>. [cit. 2024-07-08].

¹²⁶ *Paměť národa Karlovarský kraj*. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.postbellum.cz/projekt/pamet-naroda-karlovarsky-kraj/>. [cit. 2024-07-08].

¹²⁷ *Příběhy regionu - Karlovarský kraj*. Online. 2024. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/pribehy-regionu-karlovarsky-kraj>. [cit. 2024-07-08].

¹²⁸ *Odsunutá paměť*. Online. 2024. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/odsunuta-pamet>. [cit. 2024-07-06].

Výpovědi a příběhy z poválečného dění v Sudetech najdeme v mnoha publikacích, ale konkrétně se tomuto tématu věnuje také kniha, která je zpracována komiksovou formou, *Odsunuté děti*.¹²⁹ Toto dílo bylo přeloženo do němčiny i španělštiny a svým zpracováním se snaží přiblížit příběhy pěti dětských hrdinů také dětem. Výpovědi pamětníků byly upravovány jen minimálně, a proto se nám může zdát, že jsou Češi v knize vykresleni spíše negativně. V každém příběhu ale najdeme moment pomoci či dobrého skutku z české strany vůči Němcům. Kromě výstav a besed pořádá Paměť národa také svůj běh pro všechny věkové kategorie, kterým do centra měst přivede nové tváře nejen ke sportu, ale také k historii. Bohužel se tento běh na Karlovarsku zatím nepodařilo uspořádat. Tento fakt můžeme přikládat tomu, že karlovarská pobočka Paměti národa je poměrně mladá.

5.2.5 Vycházky Krušnohořím

Krušnohoří a stopy vysídlení se dají díky turistickému značení procházet také bez programů výše zmíněných projektů a organizací. Několik tras včetně akcí pořádaných v Krušných horách najdeme na internetovém portálu Krušné hory,¹³⁰ kde jsou dostupné jak pěší trasy, tak i cyklistické. V rámci pěších tras je vytvořena trasa po zaniklých obcích,¹³¹ zatímco cyklistické stezky jsou vedeny z konkrétních měst. Na zaniklé obce na nich ale určitě narazíme, zejména v okolí Nejdku či Kraslic. Portál mapuje také akce, které v Krušnohoří probíhají. Najdeme zde přehled od koncertů přes trhy a jarmarky až po komentované procházky. V rámci tohoto projektu své vycházky pořádá také výše zmiňovaný autor Štěpán Javůrek, který se historii zaniklých obcí věnuje přímo v terénu určité oblasti.

5.3 Obraz česko-německé historie v Chodově

Město Chodov ležící mezi Karlovými Vary a Sokolovem patří k městům s nejdéle dochovanou historií. První zmínky o vzniku města sahají až do 12. století a jsou spojeny s německým klášterem ve Waldsassenu, který značně přispěl k německé kolonizaci města

¹²⁹ TOMAN, Marek; BLAŽEK, Jan; BACHORÍK, Jakub; RUTOVÁ, Magdalena; SETINSKÝ, Stanislav et al. *Odsunuté děti / scénáře a texty: Marek Toman, editor Jan Blažek ; nakreslili: Jakub Bachorík, Magdalena Rutová, Stanislav Setinský, Františka Loubat, Jindřich Janiček*. Praha: Post Bellum, paměť národa, 2021. ISBN 978-80-907404-7-1.

¹³⁰ *Krušné hory*. Online. Dostupné z: <https://www.krusnehory.cz/cs/>. [cit. 2024-07-09].

¹³¹ *Po zaniklých obcích kolem Přebuzi*. Online. Dostupné z: <https://www.krusnehory.cz/cs/pesi-vylety/po-zaniklych-obcich-a-dolech-kolem-prebuzi-4376.html>. [cit. 2024-07-07].

mezi 12. a 13. stoletím.¹³² Chodov byl pro správní účely rozdělen na Horní a Dolní a sjednocení se podařilo až rodu Plankenheimů v 17. století. Z tohoto období najdeme v Chodově památky dochované dodnes, kostel sv. Vavřince, Boží muka či Mariánský sloup. V roce 1864 byla obec povýšena na městys a koncem 19. století na město.¹³³

O ekonomické zajištění města se postarala industrializace doprovázená těžbou kaolinu, hnědého uhlí a funkčními strojírenskými závody pod vedením Karla Gasche. Chodov prosperoval také z výroby porcelánu. Historie chodovské porcelánky sahá až do roku 1811, kdy ji založil František Miesl. Následně měla firma několik majitelů, ale o jeden z největších rozkvětů se postarala v roce 1872 firma Haas a Czjek.¹³⁴ Na druhé straně Chodova vyrostla v roce 1883 další porcelánka pojmenována po svých zakladatelích Richter, Fenkl a Hanh. K Chodovu také neodmyslitelně patří těžba uhlí, kterou na přelomu 18. a 19. století zahájili místní podnikatelé v oblasti dnes zaniklé vesnice Smolnice přiléhající k Chodovu. Do vzniku Buštěhradské dráhy v roce 1870 byly doly odkázané jen na lokální zdroje. Po vytvoření železničního spojení se doly modernizovaly a pro jejich potřeby byly založeny v roce 1883 a 1892 strojírny, které byly po druhé světové válce sloučeny s dalšími a v roce 1948 zestátněny.

Německé obyvatelstvo bydlelo v Chodově už od dob první zmíněné kolonizace. O přítomnosti Němců také svědčí několik jmen, které jsou uvedeny výše a pro Chodov jsou významnými osobnostmi. Před druhou světovou válkou činil počet obyvatel na 5 383 a koncem roku 1946 tento počet klesl téměř o 3 000. V průběhu druhé poloviny 20. století přišlo do Chodova mnoho lidí za pracovními příležitostmi, které vytvořil vzniklý závod Chodos, těžební průmysl Vřesové a pracovní nabídky z okolí. Potřebu dostupného bydlení vyřešila panelová zástavba a dnes v Chodově žije necelých 14 000 obyvatel.

O zpracování česko-německého soužití v Chodově se postaral Miloš Bělohlávek, který do nedávna působil ve funkci městského historika. Jeho činnost se nedržela jen u publikací, mezi které patří *Zmizelý Chodov*¹³⁵ nebo *Karl Fenkl a jeho doba*.¹³⁶ Za působení Miloše

¹³² SARKÁNYOVÁ, Ivana. *Chodov objektivem času*. Město Chodov, 2004. ISBN 80-239-2504-0.

¹³³ Tamtéž, str. 7.

¹³⁴ Dnes spadá chodovská porcelánka pod výrobu Thun.

¹³⁵ BĚLOHLÁVEK, Miloš. *Zmizelý Chodov*. Město Chodov, 2019. ISBN 978-80-907595-0-3.

¹³⁶ BĚLOHLÁVEK, Miloš. *Karl Fenkl a jeho doba*. Město Chodov, 2020. ISBN 978-80-907595-5-8.

Bělohlávka ve funkci byla zrenovována rodinná hrobka významného továrníka Karla Gasche a byla uspořádána také vycházka po hřbitově,¹³⁷ která se zastavovala nad významnými chodovskými rody. Německou historii připomínal Miloš Bělohlávek v Chodovském zpravodaji,¹³⁸ který chodí do schránek obyvatel každý měsíc. Prostor pro historii byl ve zpravodaji pravidelně od roku 2017 až do prosince roku 2022, kdy byl obyvatelům Chodov přiblížen v různých dobách, byly rozebírány konkrétní místa v proměně času, ale také bylo zmíněno mnoho chodovských významných osobností německého původu, což pomohlo společnosti s rozklíčováním černobílého pohledu na dějiny a rozklíčováním kolektivní viny. Nutno podotknout, že až do odsunu nelze mezi historií a německým obyvatelstvem udělat tlustou čáru, protože právě oni tu historii z velké části tvořili.

Dalším prvkem, který pomohl komunikovat česko-německou historii města, ač nepřímo, byly kameny zmizelých,¹³⁹ Stolpersteine, které povětšinou byly pokládány za německé Židy, kteří se nedožili konce války.

Miloš Bělohlávek se historii nevěnoval pouze v městském zpravodaji, ale zjištění a fotografie vkládal také na facebookovou stránku Chodauer,¹⁴⁰ kterou v současné době sleduje pře 3000 lidí. Právě tato stránka by mohla být inspirací nejen pro historiky, ale také pro organizace, které chtějí minulost sdílet, protože sociální sítě mají potenciál zasáhnout co nejvíce lidí z mnoha věkových kategorií a oblastí. I když se Miloš Bělohlávek nevěnuje konkrétnímu časovému úseku, který tato práce rozebírá, jeho činností a bádáním se podařilo obraz Němců v Chodově uvést do střízlivých kolejí.

¹³⁷ *Hřbitov Chodov*. Online. Dostupné z: https://sokolovsky.denik.cz/zpravy_region/plny-hrbitov-nikdo-necekal-20151102.html. [cit. 2024-07-09].

¹³⁸ *Zpravodaj města Chodova*. Online. Dostupné z: <http://archiv.kasschodov.cz/stranka/14-zpravodaj>. [cit. 2024-07-09].

¹³⁹ *Kameny zmizelých*. Online. Dostupné z: <https://kamposokolovsku.cz/kameny-zmizelych>. [cit. 2024-07-09].

¹⁴⁰ *Chodauer*. Online. Dostupné z: <https://www.facebook.com/dejinychodova>. [cit. 2024-07-09].

6 Návrh dalších aktivit pro rozšíření paměti

S ohledem na citlivost probíraného tématu, které může být pro část společnosti stále traumatizující, musíme s tímto faktem pracovat, proto se nám komunikace tohoto tématu může jevit jako složitá, ale o to více potřebná. „*Především negativní vzpomínky na dějinná traumata mohou podněcovat nové konflikty či ulpět jako tísnivý stín na přítomnosti a vzít lidem životní sílu a schopnost dívat se do budoucna.*“¹⁴¹

V problematice, kterou se zabýváme, už bezprostřední konflikt Čechů a Němců nehrozí, ba naopak. V průběhu let byl podepsán nespočet smluv o mezinárodní spolupráci¹⁴² těchto dvou státních celků, mnoho měst v pohraničí má v Německu svá partnerská města, se kterými spolupracuje. Může se zdát, že pro vzpomínání a vymanění se z cyklických problémů Karlovarska jsme se dostali do ideálního prostředí. Na určité rovině jsou opravdu vztahy nejlepší, jaké kdy byly, ale na straně druhé jsou malé dějiny stále úhledně zabaleny v myslích odsunutých Němců, ale také v myslích lidí žijících v Karlovarském kraji.

6.1 Práce s traumatickou pamětí

Stejně jako se měnil svět, měnila se potřeba zacházení s traumatickou pamětí. Po událostech druhé poloviny dvacátého století jsme zjistili, že nám nestačí dvě řešení toho, jak se s minulostí můžeme vyrovnat.¹⁴³ Aleida Assmannová proto přichází se čtyřmi fázemi,¹⁴⁴ které mají pro naše vzpomínání stanovené cíle.

- a) Dialogické zapomínání (*dialogisches Vergessen*)
- b) Vzpomínání jako překážka zapomnění (*erinnern, um niemals zu vergessen*)
- c) Vzpomínání jako vyrovnávání se s minulostí (*erinnern, um zu überwinden*)
- d) Dialogické vzpomínání (*dialogisches Erinnern*)

¹⁴¹ KRATOCHVIL, Alexander; ANTOŠÍKOVÁ, Lucie; FLANDERKA, Jakub; HRBATA, Zdeněk; ONDROUŠKOVÁ, Světlana et al. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Akropolis, 2015. ISBN 978-80-7470-109-2, str. 240.

¹⁴² Seznam platných mezinárodních smluv s Českou republikou. Online. Dostupné z: https://mzv.gov.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/nemecko/smlouvy/index.html. [cit. 2024-07-05].

¹⁴³ Dle izraelského filozofa Avishaie Margalita se mělo jednat o vzpomínání proti zapomínání a uchování minulosti proti zaměření se na budoucnost.

¹⁴⁴ KRATOCHVIL, Alexander; ANTOŠÍKOVÁ, Lucie; FLANDERKA, Jakub; HRBATA, Zdeněk; ONDROUŠKOVÁ, Světlana et al. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Akropolis, 2015. ISBN 978-80-7470-109-2, str. 241.

Dialogickému zapomínání se ve své práci věnuje historik Christian Meier, který vzpomínání považuje za výdobytek moderní doby, který svůj rozmach zaznamenal v 90. letech minulého století a vzpomínání vidí jako vhodnou formu pouze pro pár jedinečných situací. Vzpomínání je totiž stále chápáno jako něco, co nám má zabránit v tom, abychom zůstávali vláčení stále stejnými dějinnými událostmi. „*Ve skutečnosti je to však právě vzpomínka, co udržuje při životě destruktivní síly v myslích zúčastněných a podněcuje další agresí,*“¹⁴⁵ tak se dívá na vzpomínání Meier. Může být tedy zapomnění cestou k vymýcení sporů, neshod a násilí? Tento postup byl v dějinách několikrát uplatněn, zejména po občanských válkách panovala teze „odpustit a zapomenout“ a údajně napomohla rychlejší integraci.

Opačný případ Meier uvádí v případě Německa a první světové války, kdy vzpomínání rozdmýchalo pocit ukřivdění a nespravedlnosti, který vygradoval v druhý světový konflikt. Po konci druhé světové války byly položeny základy moderní Evropy a rychlost, s jakou k tomu došlo, připisuje Meier právě zapomínání.

Otázkou je zda tento princip můžeme uplatit na všechny traumatizující události. Pokud se podíváme na námi rozebíraný problém, odsun Němců a vysídlení, z mého pohledu dovedlo pohraničí terapeutické zapomnění do problematického bodu zacyklených problémů, které si nese i po sedmdesáti letech. Rány určitě potřebují nějakou chvíli na zhojení, ale tím, že budeme jizvy přehlížet, je nikdy nezahladíme. Osobní vzpomínky nelze lidem zcela zakázat, ale některá nařízení v historii o nich zakazovala mluvit, protože právě vzpomínání bylo překážkou k úplnému zapomnění.

Trend „vzpomínání“ se v Německu rozšířil v 60. letech, kdy se židovští navrátilci zapojili do společnosti na vysokých místech, například Adorno a Horkheimer na univerzitě, Bauer organizoval procesy s osvětimskými zločinci.¹⁴⁶ Tyto fakta a nová generace se tak vymezily proti politice zapomínání a začaly praktikovat její pravý opak. Vrchol vzpomínání nastal tehdy, kdy se Německo i celý svět snažil vyrovnat s problematikou holokaustu, ve které byli Němci označeni za viníky. S tematikou holokaustu jsme se najednou setkali v učebnicích,

¹⁴⁵ KRATOCHVIL, Alexander; ANTOŠÍKOVÁ, Lucie; FLANDERKA, Jakub; HRBATA, Zdeněk; ONDROUŠKOVÁ, Světlana et al. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Akropolis, 2015. ISBN 978-80-7470-109-2, str. 242.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 244.

muzeích i na televizních obrazovkách. Vzpomínání na tuto kapitolu dějin napomohla dohoda mezi přeživšími a pachateli a ochota společného vzpomínání.

„Ukázalo se, že v případě holokaustu neumožnila nový začátek ve vztahu k přeživším tlustá čára za minulostí, stalo se tak ale na základě ochoty společně vzpomínat.“¹⁴⁷ K tomu Assmanová doplňuje, že vzájemné pochopení obětí a potomků pachatelů je vhodným stavebním kamenem společné budoucnosti založené na traumatické události. V rámci vzpomínání je ale důležité najít onu společnou dohodu obětí a pachatelů, „etickou dohodu o vzpomínání,“¹⁴⁸ která se stává překážkou zapomnění.

Právě vzpomínání může být prostředkem, který nám pomůže se vyrovnat s traumatickou minulostí. Dle Assmannové musíme ale i v tomto případě rozlišovat dvě formy vzpomínání.

„První představuje v jádru eticky založená kultura vzpomínání, která traumatickou minulost povyšuje na trvalou normativní instanci, s níž je třeba poměřovat přítomné jednání, a která tudíž usiluje o trvalé znemožnění zapomínání; druhou představuje spíše strategicky a terapeuticky založená kultura vzpomínání, jež usiluje o sociální a národní integraci, přičemž vzpomínání nepovyšuje na absolutní normu – chápe je jako prostředek směřující k tomuto cíli. Vzpomínání v tomto smyslu představuje významnou formu jednání v kritické situaci přechodu – snaží se dosáhnout terapeutického a očištného odpočinku.“¹⁴⁹

Vzpomínání je vnímáno až terapeuticky a tento efekt je uveden na několika příkladech, například zpověď, vyslovením a vzpomenutím dochází k očištění od hříchu. Na to, aby něco mohlo být zapomenuto, se musí nejprve vzpomenout, následně musí společnost empaticky přijmout výpovědi obětí, které musejí trauma prožít znovu, jako na divadelním jevišti, a až poté může dojít k vyrovnání či zapomnění. Důležitým pojmem, který také ve vzpomínání hraje roli je *pravda*, která byla v rámci některých totalitních režimů umlčována a ohýbána. Důležitost vzpomínání se projevuje zejména v postkomunistických státech, ve kterých je vzpomínání nutným stavebním kamenem pro další vývoj.

¹⁴⁷ KRATOCHVIL, Alexander; ANTOŠÍKOVÁ, Lucie; FLANDERKA, Jakub; HRBATA, Zdeněk; ONDROUŠKOVÁ, Světlana et al. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Akropolis, 2015. ISBN 978-80-7470-109-2, str. 245.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 246.

Politický přechod od totality k demokracii tak musí být doprovázen faktorem vzpomínání a vyrovnání se s minulostí. Pod slovem vyrovnání bychom měli rozumět uznání zločinů minulosti, usmíření, překonání traumatické minulosti.

Poslední model, dialogické vzpomínání, překračuje hranice jednoho státu. Tento model potřebuje rozhovor mezi více stranami spojenými násilnou minulostí. Pro vedení takového rozhovoru je nutné, aby zúčastněné strany uznaly svůj podíl na traumatické minulosti a nesly za škody napáchané druhému národu zodpovědnost. V tuto chvíli se setkáváme s problematikou národní paměti, která vznikla v 19. století na oslavu národní identity, a proto je její pohled na dějiny pouze výsekem slavných či úctyhodných výsledků.¹⁵⁰

„Ve vztahu k traumatické minulosti existují zpravidla pouze tři důstojné role, jež může národní paměť přijmout: role vítěze, který přemohl zlo, role bojovníka a mučedníka, jenž se postavil na odpor zlu, a role oběti, která zlo pasivně přetrpěla. Vše ostatní, co se nachází mimo rámec a perspektivu, se nemůže stát předmětem přijatelného narativu – či pouze velmi obtížně -, a proto je na oficiální úrovni zapomenuto.“¹⁵¹ Na základě této citace si můžeme odůvodnit také to, proč byl odsun Němců tabuizovaným tématem, protože k charakteru tohoto činu se těžko hledá uvěřitelná nálepka. Nějakou dobu jsme vyžili s tím, že jsme se postavili na odpor zlu, ale po určité době vyžadovaly generace i lidské svědomí spíše nálepku pravdivou.

Hledání pravdy usnadnily otevřené dveře archivů po pádu komunismu, které otřásaly paměti a historickým obrazem států poté, co na povrch vypluly některá fakta týkající se podpory nacismu, antisemitismu i neutrálnosti Švýcarska. To v západní části Evropy vyvolalo krizi konstrukce národní paměti a trend podávání komplexnějšího dějinného obrazu. Východní Evropa se potýkala s opačným trendem, kdy se po rozpadu komunistického bloku budovaly jak základy nových států, tak také jejich národní paměti zaměřující na vzpomínání na vlastní

¹⁵⁰ KRATOCHVIL, Alexander; ANTOŠÍKOVÁ, Lucie; FLANDERKA, Jakub; HRBATA, Zdeněk; ONDROUŠKOVÁ, Světlana et al. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Akropolis, 2015. ISBN 978-80-7470-109-2, str. 249

¹⁵¹ Tamtéž.

utrpení. V tomto ohledu lidem vzpomínky na utrpení zabraly tolik prostoru, že zapomněli na vlastní vinu.¹⁵²

Svět se stále zmenšuje, vztahy se propojují a určitá globalizace postihla i paměť, kdy se monologické vzpomínání postupně stalo evropským a evropské světovým. Do tohoto pohledu si můžeme promítnout právě rozebírané dialogické vzpomínání, které může být cestou k integraci. Integrace ale neznámá, že paměť bude jen jedna, pro celkový kontext je nutné rozrůznění pamětí jednotlivých států ve vzájemném dialogu a vytvoření provázaného obrazu národních dějin.

Dialogické vzpomínání se v případě vysídlení jeví jako nejlepší cesta, kterou se můžeme vydat, dodat tak pružnost zkostnatělým jizvám v krajině, nabídnout pochopení starším generacím, vyrovnat se s prázdnotou, kterou jsme vyhnáním způsobily našim životům v pohraničí, a nebrat cyklické problémy, se kterými se kraj potýká jako přítěž, ale jako příležitost. Někteří aktivní obyvatelé se už na tuto cestu vydali, jak dokazuje předešlá kapitola o obrazu odsunu ve 21. století, některé cesty k cíli smíření jsou ale stále nevyšlapané, a proto si nyní představíme možné prostředky k dalšímu dialogu ve formě návrhů.

6.1.1 Dialog ve veřejné instalaci

Téma odsunu a dosidlování vnímám stále jako poklad na půdě, který si ale musíte najít a pokud nechcete, hledat ho nebudete. Tvář veřejného prostoru je tématem 21. století a záleží jen na nás, čemu v něm dáme prostor. Berlín se nebojí ukazovat historii, ať už díky East Side Gallery nebo jednoduchým panelům v ulicích jako připomínku židovského holokaustu, Kodaň je městem, kde veřejný prostor patří hravosti a psychické pohodě, a irská města nejdou pro barevné ilustrace na fasádách daleko. V různých podobách se i Praha snaží držet krok se světem, stejně jako menší česká města.

Témata, která komunikujeme často zavřeme do muzejní instalace, a tím je odřízneme od okolního světa a potenciálních návštěvníků, kteří by se mohli o téma zajímat. Pokud se nám podaří dostat instalaci k lidem, dostaneme k nim historii a podaří se nám tak zahájit

¹⁵² KRATOCHVIL, Alexander; ANTOŠÍKOVÁ, Lucie; FLANDERKA, Jakub; HRBATA, Zdeněk; ONDROUŠKOVÁ, Světlana et al. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Akropolis, 2015. ISBN 978-80-7470-109-2, str. 249

hned několik dialogů. Ať už povedou dialog sami se sebou, s historií nebo se svými prarodiči, pro které téma odsunu není historií, ale žitou vzpomínkou jich samých.

V případě Karlovarska by symbolickým místem pro takový počín mohly být nádražní budovy, ze kterých bylo po válce organizovaně vypravováno německé obyvatelstvo. Poslední transport německého obyvatelstva byl proveden na konci října roku 1946 ze stanice Karlovy Vary-Dvory, která pro instalaci ale nenabízí potřebné zázemí. Možnost k takové realizaci by byla v podchodech u Dolního nádraží, kousek od centra města, kudy proudí, jak obyvatelé celého kraje, tak příchozí turisté. Několik renovací podchodů na různá tabuizovaná témata proběhlo už také v Praze.¹⁵³

Způsob komunikace tak nejednoznačného tématu by vyžadoval spolupráci regionálních historiků a pamětníků, ale nejen že by došlo k zvelebení zničeného prostoru, ale zároveň by se podařilo zahájit dialog. Na zdech by nemusela být uvedena historická fakta, ale naopak výpovědi nebo slova, která by nás donutila se ptát. Další variantou by bylo vypsání obcí, které vysídlení podlely. Tím způsobem bychom dostali historii mezi lidi, zároveň bychom ale mohli dostat historii k nám a na konci realizace sbírat výpovědi, vzpomínky, příběhy pohraničí prostřednictvím QR kódu odkazujícího na prostor pro sdělení. Samozřejmě je nutné myslet také na cílovou skupinu. Pro mladé procházející podchodem by sdělení mělo vyznít ve smyslu poznejte své předky, zeptejte se prarodičů nebo nedovolte zapomenout. Pro starší věkovou kategorii by mělo sdělení znít dovolte si vzpomínat, zároveň by nemělo být zapomenuto na offline sbírání pamětí, kterému by mohlo zázemí poskytnout karlovarské infocentrum ve spolupráci s dalšími městy.

Se sbíráním výpovědí potenciální realizace by mohla pomoci Paměť národa se svým projektem Odsunutá paměť.¹⁵⁴ Zároveň by se do realizování mohly zapojit školy, které by v rámci výuky mohly podpořit dialog studentů a jejich rodin. Tímto malým krokem bychom mohli zahájit generační dialog, samozřejmě je nutné počítat s tím, že ne všichni studenti mají ochotné prarodiče, proto by jedním z možných řešení byla spolupráce s domovy seniorů. Co se týká zajištění finanční stránky, s pokrytím výdajů by mohl pomoci projekt ČEZ

¹⁵³ *Realizace podchodu*. Online. 2024. Dostupné z: <https://prahoproject.cz/podchod-pod-zastavkou-vychovatelna/>. [cit. 2024-07-06].

¹⁵⁴ *Odsunutá paměť*. Online. 2024. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/odsunuta-pamet>. [cit. 2024-07-06].

Pomáhej pohybem,¹⁵⁵ který proměňuje pohybovou aktivitu přispěvatelů z bodů ve finanční podporu konkrétního projektu.

V ideálním případě by otevření starých ran způsobilo o něco větší sounáležitost nejen s předky, ale také s krajem a pochopení situace, ve které se nacházíme. V souvislosti s touto možností komunikace tématu mě napadají další problematické oblasti, se kterými se téma odsunu a dosidlování setkává. Prvním z nich jsou školní učebnice,¹⁵⁶ které se k odsunu většinou staví jako k odčinění Mnichovské dohody. Vzájemný dialog a další didaktické prostředky by tomuto jednobarevnému vnímání mohly nabídnout jiný potřebný úhel pohledu. Druhým problémem, který spočívá hlavně ve vnímání Karlovarského kraje, je dle mého názoru nepředstavitelnost toho, co se v Sudetech dělo. Stejně tak jako je specifická krajina Sudet, byl specifický i život v nich. Proto by za myšlenku určitě stálo, zda dočasnou veřejnou realizaci neuspořádat i v našem vnitrozemí.

Pokud bychom se ptali po další inspiraci a možnosti veřejné realizace můžeme se podívat do Ústí nad Labem,¹⁵⁷ kde v roce 2021 zaplnily ulici před muzeem německé náhrobky. Podob veřejné realizace může být určitě mnohem více a dají se zpracovat interaktivně, například pomocí kolemjdoucích, kteří by do instalace mohli vpisovat své dojmy či vzpomínky, nebo pomocí kreativního vizuálního zpracování. Ústředním motivem takové podoby by mohl být stůl, který slouží ke společnému setkávání všem bez ohledu na národnost i věk.

6.1.2 Poznávání zaniklých obcí

Romantická příroda je jedním z atributů, na který se Karlovarský kraj snaží nalákat turisty. Jak již bylo zmíněno, mnoho lidí do míst zaniklých obcí zavítá, ale netuší, že zde někdy byl život. Nabízí se otázka, zda realizace neumístit přímo do zaniklých obcí. V tomto ohledu by se muselo stejně jako v předešlé kapitole hodně uvažovat o etické komunikaci. S částečnou realizací pracuje již popisované Königsmühle, které se snaží osadu přiblížit lidem pomocí

¹⁵⁵ *Pomáhej pohybem*. Online. Dostupné z: <https://pomahejpohybem.cz/>. [cit. 2024-07-08].

¹⁵⁶ KUKLÍK/ KUKLÍK/ ČORNEJ, 2002, s. 127.

¹⁵⁷ *Hřbitov, který se ocitl na ulici*. Online. 2021. Dostupné z: <https://www.usti.cz/cz/uredni-portal/seznamy-zprav/aktualni-informace/hrbitov-ktery-se-ocitl-ulici.html>. [cit. 2024-07-06].

útulny s možností přenocování, festivalem¹⁵⁸ i částečnou naučnou stezkou. Popsané aktivity samozřejmě potřebují někoho, kdo se o ně bude starat, aby celá snaha neměla opačný efekt.

V případě správcovství těchto oblastí můžeme odpověď hledat u spolků, skupin dobrovolníků či větších městských celků. Dále bychom mohli oblast věnovat například Skautům, kteří k české historii také neodmyslitelně patří, a mohli by ve zmiňovaném prostředí realizovat jak svoje aktivity (letní tábory), tak i další výše zmíněné instalace sloužící ke zvýšení povědomí o zaniklých obcích. V tomto případě se z podstaty spolku vylučuje jakékoli poničení oblasti.

Když se vrátíme zpět k tomu, jak historii dostat k lidem a nabídnout jim přímé setkání s krajinou, může nás kromě zpracování naučných stezek napadnout jejich jiné pojetí. Zatímco první návrh instalace by sloužil zejména místním obyvatelům, tato podoba lehkého pobídnutí by do kraje nalákala i lidi z ostatních částí republiky. Češi jsou nejen turistickým národem, ale v poslední době také národem rekreačních běžců, kteří využívají jakoukoli možnost k běhu od rodinných běhů až po ultramaratony.

Běžecké závody se konají i v Karlovarském kraji, zejména v centru města, ale také v samotných Krušných horách. Zde se nabízí myšlenka propojit běžecké organizace Běhej lesy a Běh Paměti národa, který bohužel zatím v Karlových Varech nekonal. Myšlenku těchto dvou organizací můžeme propojit vytvořením běžecké trasy po zaniklých obcích. Trasa samozřejmě nemusí sloužit pouze k běhu, ale také k procházkám. Existuje několik map,¹⁵⁹ které ukazují zaniklé osady¹⁶⁰ a obce napříč Českou republikou a na jejich základě by se mohla v západním pohraničí vytvořit trasa. Jak ale docílíme chtěného dialogu?

Budeme předpokládat alespoň základní znalost toho, proč jsou obce dnes považovány za zaniklé. Trasu bychom celoročně mohli zmapovat a ozvláštnit po vzoru mobilní aplikace MemoGIS,¹⁶¹ která nám ukazuje osudy pražských Židů. Koncept aplikace by se tak

¹⁵⁸ *Konigsmuhle*. Online. Dostupné z: <https://konigsmuhle.cz/>. [cit. 2024-07-06].

¹⁵⁹ *Zaniklé obce*. Online. 2022. Dostupné z: https://umap.openstreetmap.fr/cs-cz/map/interaktivni-mapa-zaniklych-obci-a-osad-v-zapadnic_280478#12/50.2403/12.5076. [cit. 2024-07-06].

¹⁶⁰ *Interaktivní mapa zaniklých obcí*. Online. Dostupné z: https://umap.openstreetmap.fr/cs-cz/map/interaktivni-mapa-zaniklych-obci-a-osad-v-zapadnic_280478#12/50.2403/12.5076. [cit. 2024-07-06].

¹⁶¹ STUDNÍČKA, Jan. MemoGIS. Online. *Reflex*. 2022. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/zajimavosti/111400/aplikace-ukazuje-osudy-prazskych-zidu-na-dobove-mape-jako-google-maps-ale-s-depresi.html>. [cit. 2024-07-06].

s odbornou pomocí historiků mohl promítnout i do zaniklých obcí, zejména těch, kterým příroda nechala viditelnější obrysy. Trasu by i v rámci terénní výuky mohli využívat školy nejen z oblasti pohraničí.

Pokud by se po zaniklých obcích konal závod, nebylo by jednoduché mu najít v horských oblastech zázemí. Pro co nejjednodušší organizaci se nám nabízí varianta Jelení, kde manželé obnovili fungování domu Villa. Určitě by ale bylo možné najít několik dalších variant, například využít trasu vedoucí kolem Přebuzi.¹⁶² Aby se běžci na trase nenudili a nepočítali v hlavě, kolik kilometrů jim zbývá do cíle, mohly by být v den závodu nainstalovány podél trasy cedule k zamyšlení, které by byly v souladu s událostmi konce války. Př. Zůstaneš, nebo odejdeš? Za jak dlouho se sem budu moci vrátit? Sbalím do kufru rodinná alba nebo zimní kabát? Kam půjdu? atd. Program celého závodního dne by záležel na možnostech a plánech organizátorů. Doplnění by mohlo proběhnout pomocí besed či společného povídání s potomky rodáků. Vzpomenout by se mohlo také na karlovarský folklor, který drží při životě pár souborů. Zároveň by stálo za to vzpomenout na tradiční řemesla jako bylo paličkování či perleťářství.

Pokud by se nám podařilo nasbírat dostatek materiálu v předešlé ukázce veřejné realizace, nabízí se samozřejmě možnost publikace či využití mluveného slova. Poslouchat vzpomínky a zážitky lidí téměř uprostřed jejich domovů, by jen umocnilo genia loci, kterého v sobě zbytky osad skrývají. Vytvoření trasy či jednorázového výletu by mohli také tvořit žáci středních škol jako formu závěrečné práce po vzoru vysokoškoláků z Ústí nad Labem.¹⁶³ Společným výletem pro veřejnost by došlo nejen k rozšíření informací o okolnostech vysídlení a zániku obcí, ale také by výlet podpořil vznik komunity a propojení generací.

¹⁶² *Po zaniklých obcích kolem Přebuzi*. Online. Dostupné z: <https://www.krusnehory.cz/cs/pesi-vylety/po-zaniklych-obcich-a-dolech-kolem-prebuzi-4376.html>. [cit. 2024-07-07].

¹⁶³ *Zaniklé obce pod Bukovou horou*. Online. 2008. Dostupné z: <http://zanikleobce.ff.ujep.cz/>. [cit. 2024-07-07].

7 Závěr

Cílem bakalářské práce bylo představit, jak se v dnešní době dá pracovat s traumatickou minulostí, konkrétně odsunem Němců, na poli občanských aktivit a projektů na Karlovarsku. Kromě již zrealizovaných aktivit byly představeny také návrhy na další práce, které by podpořily dialog mezi minulostí a současností, ale i mezi lidmi navzájem. Pokud by předmětem práce byla realizace navržených projektů, vyžadovaly by podrobnější řešení. S ohledem na dnešní dobu by do návrhů mohla být také zapojena komunikace tohoto tématu na sociálních sítích v rámci organizací, měst, obcí.

Pro pochopení celé problematiky se práce v rámci historického kontextu věnovala dějinným událostem, které vztah mezi Čechy a Němci ovlivnily nejen na Karlovarsku. V případě historie Karlovarska byly vybrány zásadní milníky jako například povstání po roce 1918 či nepokoje probíhající před podepsáním Mnichovské dohody. V případě dalšího rozpracování by se v této oblasti dalo jít hlouběji se zaměřením na malé dějiny a použitím většího množství regionální literatury, která bohužel není v pražských knihovnách dostupná.

Práce také vymezuje pojem paměť, historie a vzpomínání, které bylo nutno pro potřebu hlavní části uvést a vysvětlit. Cíl práce, zmapovat a navrhnout konkrétní řešení komunikace odsunu Němců na Karlovarsku, byl splněn a bylo zjištěno překvapivé množství aktivit na české straně, které se věnují znovunavázání česko-německých vztahů.

Během sběru informací vyvstalo na povrch několik dalších otázek či okruhů, kterým by se práce mohla dále věnovat. Projektů a organizací je poměrně dost, ale otázkou je, zda se dostanou k lidem nejen z Karlovarska. Dále bychom se mohli věnovat zvykům, tradicím a krojům, o které jsme odsunem přišly. Další z cest by určitě mohl být rozbor většího množství knih, které se odsunu Němců v průběhu času věnovaly, či zrealizování sběru pamětí.

8 Seznam použitých informačních zdrojů

- Antikomplex*. Online. 2024. Dostupné z: <https://antikomplex.cz/>. [cit. 2024-07-07].
- ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, Duben-srpen/září 1945: "divoký odsun" a počátky osídlování*. Středokluky: Susa, 2011. ISBN 978-80-86057-67-5
- ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vydání první. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80-7260-051-6.
- BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*. Historické myšlení. Praha: Argo, 2011. ISBN 978-80-257-0368-7.
- BĚLOHLÁVEK, Miloš. *Karl Fenkl a jeho doba*. Město Chodov, 2020. ISBN 978-80-907595-5-8.
- BĚLOHLÁVEK, Miloš. *Zmizelý Chodov*. Město Chodov, 2019. ISBN 978-80-907595-0-3.
- Beran J., *Odepřená integrace*, 1. vydání. Praha: Pulchra, 2009.
- BERAN, Jiří; BURACHOVIČ, Stanislav; KLSÁK, Jiří; ŠEBESTA, Pavel a VAICOVÁ, Romana. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovarský kraj, 2004. ISBN 80-239-3477-5.
- Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. *Občané o odsunu a Benešových dekretech – říjen 2019*. Online. 2019. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5067/f9/pm191212.pdf. [cit. 2024-06-29].
- ČAPKA, František, SLEZÁK Lubomír, VACULÍK, Jaroslav, *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno 2005.
- Česko-německý fond budoucnosti*. Online. 2024. Dostupné z: <https://www.fondbudoucnosti.cz/>. [cit. 2024-07-07].
- ČT24. *Češi a Němci za první republiky*. Online. 2011. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/archiv/cesi-a-nemci-za-prvni-republiky-229817>. [cit. 2024-06-02].
- ČTK. ‚Vlajková loď mladé české literatury.‘ Román Tučkové získává v Německu příznivé recenze, ona je nechte Zdroj: https://www.lidovky.cz/orientace/kultura/roman-tuckove-ziskava-v-nemecku-priznive-recenze-ona-je-nechte-nechci-riskovat-zklamani.A190322_124443_in_kultura_ele. Online. *Lidovky.cz*. Dostupné z: <https://www.lidovky.cz/orientace/kultura/roman-tuckove-ziskava-v-nemecku-priznive->

[recenze-ona-je-necte-nechci-riskovat-zklamani.A190322_124443_In_kultura_ele.](#) [cit. 2024-07-03].

DoKrajín. Online. 2024. Dostupné z: <https://dokrajin.cz/>. [cit. 2024-07-07].

DVOŘÁK, Stanislav. *Sudetský tulák: z historie i současnosti Sudet.* V Praze: Garamond, 2023. ISBN 978-80-7407-542-1.

DUNCKER & HUMBLLOT. List of Heidegger's "Gesamtausgabe": In German, English, French, Italian, and Spanish. Online. *Heidegger studies.* 2018, roč. 34, s. 343-358. ISSN 0885-4580. Dostupné z: <https://doi.org/10.5840/heideggerstud20183428>. [cit. 2024-07-01].
DURYCH, Jaroslav a PATOČKA, Jan. *Boží duha.* 3. vyd., v nakl. Academia 1. vyd. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0800-4.

Festival dobré nálady. Online. 2023. Dostupné z: <https://roknahranici.cz/region/erzgebirge-krusnohori/>. [cit. 2024-07-07].

GOETHE, Johann Wolfgang. *Deník*, 22. července 1806

GUTH-JARCOVSKÝ, Jiří Stanislav. Paměti: [Autobiografie], Díl I, Část 1: Doby mládí - doby štěstí. Doby mládí 1861-1887. V Praze: Hejda a Tuček, 1929. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:d8b697d0-1256-11e4-8e0d-005056827e51>

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť.* Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2.

HELLER, Jakub a ENDRŠTOVÁ, Michaela. Odsun Němců vrhá na Sudety stín dodnes. Lidé se neznají a stěhují se, říká výzkumník. Online. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/odsun-nemcu-vrha-na-sudety-stin-dodnes-lide-se-neznaji/r-468599dad9ff11e9926e0cc47ab5f122/>. [cit. 2024-06-29].

HOSENSEIDLOVÁ, Petra. *Němci v Československu museli snést postavení menšiny. Jinde se ale měli mnohem hůř.* Online. 2018. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/nemci-v-ceskoslovensku-museli-snest-postaveni-mensiny-jinde-se-ale-meli-mnohem-hur-75815>. [cit. 2024-06-03].

Hřbitov Chodov. Online. Dostupné z: https://sokolovsky.denik.cz/zpravy_region/plny-hrbitov-nikdo-necekal-20151102.html. [cit. 2024-07-09].

Hřbitov, který se ocitl na ulici. Online. 2021. Dostupné z: <https://www.usti.cz/cz/uredni-portal/seznamy-zprav/aktualni-informace/hrbitov-ktery-se-ocitl-ulici.html>. [cit. 2024-07-06].

Chodauer. Online. Dostupné z: <https://www.facebook.com/dejinychodova>. [cit. 2024-07-09].

Chuchelská řež. Online. Dostupné z: <https://zivauni.cz/institut-s-vyznamnou-historii-i-chuchelska-bitka-2/>. [cit. 2024-07-11].

Interaktivní mapa zaniklých obcí. Online. Dostupné z: https://umap.openstreetmap.fr/cs-cz/map/interaktivni-mapa-zaniklych-obci-a-osad-v-zapadnic_280478#12/50.2403/12.5076. [cit. 2024-07-06].

JANSTOVÁ, Alice. *Mezi Jeleny*. Online. 2018. Dostupné z: <http://www.mezijeleny.cz/p/o-mezi-jeleny.html>. [cit. 2024-07-04].

JAVŮREK, Štěpán. *Host Lucie Výborné* [Podcast]. Radiožurnál © 2023

JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Vydání čtvrté, v Nakladatelství Academia druhé. Praha: Academia, 2019. ISBN 978-80-200-2988-1.

Kameny zmizelých. Online. Dostupné z: <https://kamposokolovsku.cz/kameny-zmizelych>. [cit. 2024-07-09].

KOLEKTIV AUTORŮ, *Západočeská vlastivěda*, Praha 1990.

Konigsmuhle. Online. Dostupné z: <https://konigsmuhle.cz/>. [cit. 2024-07-06].

KONÝVKOVÁ, Tereza. *Tělo v pohybu: performativita sokolského hnutí v období formování moderního českého národa*. Brno: Masarykova univerzita, 2020. ISBN 978-80-210-9751-3, 978-80-210-9752-0 (online ; pdf). Dostupné také z: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143522>.

KÖPF, Maria. *Když se historie chytne za nos*. Online. Dostupné z: <https://www.goethe.de/prj/jad/cs/kul/21833697.html>. [cit. 2024-07-03].

KORCOVÁ, Lucie. *Řekla jsem si, že budu radši Češkou než Němkou, vzpomíná Brinkmann na odsun Němců z pohraničí*. Online. 2023. Dostupné z: https://www.irozhlaz.cz/veda-technologie/historie/ceska-odsun-nemcu-ryznov_2310211748_hof. [cit. 2024-06-17].

Krušné hory. Online. Dostupné z: <https://www.krusnehory.cz/cs/>. [cit. 2024-07-09].

Krušnohorský poutník. Online. Dostupné z: <https://krusnohorskypoutnik.cz/>. [cit. 2024-07-07].

KUBOVÁ, Hana. *Obraz odsunu a česko-německých vztahů v současné české próze*. Online. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. 2019. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/fc0fz/>.

KUKLÍK/ KUKLÍK/ ČORNEJ, 2002, s. 127.

LANDA, Miroslav. *Zaniklé obce-Chaloupky*. Online. Zaniklé obce. 2007. Dostupné z: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1470061>. [cit. 2024-07-04].

MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. 2. rozšířené vydání, v H & H 1. vydání. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-74-1.

Magnesia Litera 2010. Online. Dostupné z: <https://www.magnesia-litera.cz/rocnik/2010/>. [cit. 2024-07-03].

MASARYK, T. G.: Světová revoluce. Online. *Náboženská revue*. 1936. [cit. 2024-05-26].

MORRELL, Sydney. *Viděl jsem ukřižování*. Vydání čtvrté, v nakl. T&M první. Praha: Toužimský & Moravec, 2020. ISBN 978-80-7264-203-8.

Noc kostelů. Online. 2024. Dostupné z: <https://roknahranici.cz/region/oberpfalz-tachovsko/>. [cit. 2024-07-07].

NORA, Pierre - Mezi paměti a historií. Problematika míst. Nora, Pierre. In: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd / Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách*, 1998 s. 7-31.

NORBERG-SCHULZ, Christian; KRATOCHVÍL, Petr a HALÍK, Petr. *Genius loci: krajina, místo, architektura*. 2. vydání. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-303-5.

Nová role. Online. Dostupné z: <https://www.novarole.cz/mesto/historie/druha-svetova-valka-a-osvobozeni/>. [cit. 2024-07-11].

NOVOTNÝ, Michal. *Krušné hory*. Online. 2004. Dostupné z: <https://region.rozhlas.cz/krusne-hory-7287224>. [cit. 2024-06-10].

Noví lidé do pohraničí: Jak vypadalo poválečné osídlování Sudet? Online. *100+1 zahraničních zajímavostí*. 2019. Dostupné z: <https://www.stoplusjednicka.cz/novi-lide-do-pohranici-jak-vypadalo-povalecne-osidlovani-sudet>. [cit. 2024-06-30].

LEDNICKÁ, Karin. *Šikmý kostel: románová kronika ztraceného města*. Ostrava: Bílá vrána, 2020, 2021, 2024. ISBN 978-80-88362-00-5.

Lidové noviny. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany v Brně, 14.9.1938, 46(462*, ranní vydání), s. [1]. ISSN 1802-6265. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:473e32c0-499b-11dd-bc94-000d606f5dc6>

Odsunutí němečtí rodáci z Karlovarska vyprávějí. Online. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/de/frank-maria-20180711-0>. [cit. 2024-06-17].

Odsunutá paměť. Online. 2024. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/odsunuta-pamet>. [cit. 2024-07-06].

Omluva za brněnský pochod smrti. Online. 2015. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/jihomoravsky/brno-se-omluvilo-za-pochod-smrti-nemecky-mluvicich-obyvatel/r~0969197afe4c11e499590025900fea04/>. [cit. 2024-07-11].

PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2600-2.

Paměť národa. Online. 2024. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs>. [cit. 2024-07-08].

Paměť národa Karlovarský kraj. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.postbellum.cz/projekt/pamet-naroda-karlovarsky-kraj/>. [cit. 2024-07-08].

Peníze od Hitlera mají německou knižní cenu. Online. 2012. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/kultura/penize-od-hitlera-maji-nemeckou-knizni-cenu-272025>. [cit. 2024-07-04].

Po zaniklých obcích kolem Přebuzi. Online. Dostupné z: <https://www.krusnehory.cz/cs/pesivylety/po-zaniklych-obcich-a-dolech-kolem-prebuzi-4376.html>. [cit. 2024-07-07].

Pomáhej pohybem. Online. Dostupné z: <https://pomahejpohybem.cz/>. [cit. 2024-07-08].

Příběhy regionu - Karlovarský kraj. Online. 2024. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/pribehy-regionu-karlovarsky-kraj>. [cit. 2024-07-08].

Přítomnost: nezávislý týdeník. Praha: František Borový, 07.09.1938, 15(36), s. [561a]. ISSN 1805-2924. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:14a71590-da1a-11e9-b075-5ef3fc9bb22f>

Realizace podchodu. Online. 2024. Dostupné z: <https://prahoproject.cz/podchod-pod-zastavkou-vychovatelna/>. [cit. 2024-07-06].

Rok na hranici. Online. 2024. Dostupné z: <https://roknahranici.cz/>. [cit. 2024-07-07].

ROZSYPAL, Michael. *Následky odsunu jsou patrné dodnes*. Online. 2016. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/nasledky-odsunu-nemcu-a-osidlovani-pohranici-jsou-patrne-dodnes-rika-historik-6509157>. [cit. 2024-07-11].

ŘEHÁČEK, Karel. *Němci na Karlovarsku v letech 1945-1948*. Plzeň: K. Řeháček, 2011. ISBN 978-80-254-9620-6.

ŘEZÁČ, Václav a TEISSIG, Karel. *Nástup*. 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1962.

SARKÁNYOVÁ, Ivana. *Chodov objektivem času*. Město Chodov, 2004. ISBN 80-239-2504-0.

Seznam platných mezinárodních smluv s Českou republikou. Online. Dostupné z: https://mzv.gov.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/nemecko/smlouvy/index.html. [cit. 2024-07-05].

Smrt profesora Lessinga. Případ první oběti nacismu v Československu. Online. 2019. Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/smrt-profesora-lessinga-pripad-prvni-obeti-nacismu-v-ceskoslovensku-7851007>. [cit. 2024-07-11].

Spisovatelku nominovali na literární cenu. Online. 2007. Dostupné z: https://kutnohorsky.denik.cz/volny-cas/uj_denemarkov_roman20070415.html. [cit. 2024-07-04].

Spurensuche. Online. Dostupné z: <https://www.antikomplex.cz/cs/novinky/spurensuche-2024-vitejte-pribehy-o-ne-vitanych-prichozech>. [cit. 2024-07-11].

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991.

STANĚK, Tomáš. *Organizované divoké odsuny?* Online. S. 37. Dostupné z: <https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2006/01/01.pdf>. [cit. 2024-07-11].

STUDNIČKA, Jan. *MemoGIS*. Online. *Reflex*. 2022. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/zajimavosti/111400/aplikace-ukazuje-osudy-prazskych-zidu-na-dobove-mape-jako-google-maps-ale-s-depresi.html>. [cit. 2024-07-06].

SWIECZEKOVÁ, Lucie. *Turneři*. Online. In: *Turneři*. [cit. 2024-05-12].

ŠMÍD, Zdeněk. *Cejch*. Praha: Euromedia Group-Knižní klub, 1992. ISBN 80-85634-01-5.

ŠTEFEK, Jiří. *Bankovní úředník, tělocvikář a válečný zločinec. Konrad Henlein pomohl rozbít Československo*. Online. 2022. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/historie/113053/bankovni-urednik-telocvikar-a-valecny-zlocinec-konrad-henlein-pomohl-rozbit-ceskoslovensko.html>. [cit. 2024-06-08].

TITLBACH, Filip. *Na kraji* [Podcast]. Karlovy Vary © 2024

TOMAN, Marek; BLAŽEK, Jan; BACHORÍK, Jakub; RUTOVÁ, Magdalena; SETINSKÝ, Stanislav et al. *Odsunuté děti / scénáře a texty: Marek Toman, editor Jan Blažek ; nakreslili: Jakub Bachorík, Magdalena Rutová, Stanislav Setinský, Františka Loubat, Jindřich Janíček*. Praha: Post Bellum, paměť národa, 2021. ISBN 978-80-907404-7-1.

TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch. 2.*, brožované vydání, dotisk v r. 2018. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-413-2.

URBAN, Michal. *Zaniklé obce-Chaloupky*. Online. Zaniklé obce. 2007. Dostupné z: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1445331>. [cit. 2024-07-04].

Vojenské prostory založené po roce 1945. Online. Dostupné z: <https://prerusenapamet.eu.cas.cz/vojna3.php>. [cit. 2024-07-11].

Zaniklé obce pod Bukovou horou. Online. 2008. Dostupné z: <http://zanikleobce.ff.ujep.cz/>. [cit. 2024-07-07].

Zpravodaj města Chodova. Online. Dostupné z: <http://archiv.kasschodov.cz/stranka/14-zpravodaj>. [cit. 2024-07-09].

ZŠ KOVÁŘSKÁ. *Historie rybičkářny*. Online. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=IMGOkFekZO8&t=45s>. [cit. 2024-07-07].